

STUDIU

CASA COALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICA

ASU

No 3236

DIALECTULU ANILOR

DIN

MACEDONIA

DE

ST. MICHĂILEŢU.

BUCURESCI

TIPO-LITOGRAFIA DOR. P. CUCU
1889.

470 205

STUDIU

ASUPRA

DIALECTULUI ROMANILOR

DIN

M A C E D O N I A

DE

ST. MICHĂILĒNU.

179841

BUCURESCI

TIPO-LITOGRAFIA DOR. P. CUCU
1889.

19

BIBLIOTECA GEN. ...
BUCURESTI
Cota 2728 Dublet
Inventar 43671

2728
Dublet

RC244/03

5-11

B.C.U. Bucuresti

C143671

D-lui V. A. Urechie

*care a lucrat cu zel și iubire pentru cultura
românilor Macedoneni, închin aceste pagini
ca omagiu de recunoștință.*

St. Michailénu.

Cu toate că ocupațiunea mea zilnică nu este o ramură a limbilor neo-latine, și alte studii speciale, în afară de cunoscințele universitare, nu am făcut, calitatea de român macedonean pe de o parte, penuria lucrărilor relativ la dialectul macedonean, atât de important pentru români în genere, pe de alta, m'au hotărât să las un subiect deja tractat, și se presint domniilor văstre lucrarea de față „studiu asupra dialectului românilor din Macedonia.“

Lucrarea îmbrăcișază dialectul întreg; baza ei este limba vorbită în Ocrida, și de câte ori am găsit diferențe, atât sub raportul pronunției cât și al materialului limbei ca cuvinte sau expresiuni, la românii din cele-lalte părți ale Macedoniei, Albaniei, Epirului și Tesaliei, le am notat cu esactitate. Aceste diferențe, parte îmi erau cunoscute din Macedonia ¹⁾, parte le am

1) Populațiunea românească din Ocrida nu este veche, împrejurarea că locurile ocupate de români sunt în afară de întăriri învederează acesta; ea este formată din emigrați cari, goniți de pe la locurile lor din cauza prădăciunilor și vexațiunilor de tot felul, au căutat odihnă la oraș unde siguranța era mai mare. Se găsesc în Ochrida Moscopoleni, Bithenchiani, Fărșaroți, Grámosteni, Niculcenii și fie care dintre aceștia au adus cu densii și particularitățile limbei lor respective.

dobândit aci informându-mă de la românii din părțile noastre cari se află în România. Scopul meu fiind de a prezenta dialectul nostru așa cum 'l vorbesc poporul, în descrierea lui și în transcrierea cuvintelor am lepădat orî-ce considerațiune etimologică și am urmat un fonetism riguros; chiar și citațiunile pe cari le fac din texte macedonene, nu le copiez așa cum sunt publicate, ci cum se aud: adese orî considerațiile orthografice ale autorilor aũ denaturat cuvintele în așa mod, că este greu, chiar pentru macedonenii, de a pricepe că este vorba despre limba lor, și în așa condițiunii acele scrieri nu pot servi de bază pentru studii mai profunde asupra dialectului.

Lucrarea este împărțită în trei părți:

Partea I-a conține o repede ochire asupra trecutului Macedonenilor și asupra stării lor morale și materiale de astă-dî. M'am ferit de a atinge cestiuni istorice de cea mai mare importanță pentru-că aș fi depășit cadrul ce îmi am propus.

Partea II-a *Fonetica* în care arăt, într'un mod descriptiv, modificările ce aũ încercat sunetele latinesci și străine, grecesci mai cu sémă, în cuvintele cari s'aũ conservat saũ imprimutat. Planul acestei a doua părți este acela al filologului german F. Diez a cărui lucrare am avut-o în vedere.

Partea III-a. Se ocupă cu *morfologia*. Era natural se mai adaog încă o a IV parte care să se ocupe cu *sintaxa*; fiind-că însă propozițiunea și frasa românilor Macedonenii nu se deosebesce mult de cea a românilor din Dacia, am hotărât ca diferențele câte sunt, să le notez cu ocaziunea pertractării diferitelor părți de cuvânt, cea ce, îmi pare, este și în interesul clarității.

Nu am pretențiunea de a fi făcut o lucrare fără de-

fect, din contra, partea a doua mai ales din cauza lipsei de exercițiu — care dă pătrundere în aprecierile filologice — trebuie să aibă destule lacune și destule erori, am căutat însă se le rescumpăr prin exemple numeroase, prin o expunere fidelă a pronunției cuvintelor pentru ca ast-fel să dau un material bogat și adevărat omnilor de știință cari să realizeze cea ce eu nu am putut.

Dincolo de Dunăre, la sudul Balcanilor, în văile determinate de ramificațiunile Pindului, se află o populațiune care prin limbă, datine și credințe, rechemă Roma cea veche. Uitată de secole rătăcită de familia sa, în găturile munților 'și apără, în vremuri grele, patrimoniul ce Roma i-a încredințat când lua calea pribegirei. Unii numesc pe membrii acestei populațiuni *Vlachii* și *Kustr-Vlacki*; ¹⁾ alții *Țințari*; între dânșii, tot de una *Armâni* iar gintea întrégă *Armânime*.

Când și cum s'aũ stabilit strămoșii Armânilor, în peninsula balcanilor, vom încerca se spunem pe scurt.

După mórtea lui Alexandru cel mare, generalii împărțindu-și întinsul imperiul Macedonic, Antigon, obținu Macedonia și Grecia. Regii cari 'l urmară aũ totă atențiunea lor îndreptată către Elada care căuta, prin dese revolte, să scuture jugul Macedonean, Roma ocupată în Italia, nu era încă amenințătoare. În periodul dintre I și II-a războiũ punic, Roma, legând amicie cu câte-va orașe grecesci și cu curtea din Alexandria rivala curții macedonene, supără prin acésta, pe regele Filip al V al Macedoniei. Când al doilea războiũ punic isbucnesce, și

1) Unii refera porecla *Kulso* la cuvântul slavice *cuce* care însemnă *câine*. Apropierea acésta trebuie înlăturată de óre-ce nici odată Slavii nu ne numesc *Kulso-Vlachii*, ci *Vlasii* și *Țințari*.

Anibale pătrunde în Italia, regele Macedonean favoriză pe Anibale și după bătălia de la Came, trimise o solie la generalul Cartaginez ca să 'l felicite pentru isbândă și se închie alianță cu dânsul. În tractatul încheiat se vorbește despre supunerea desevêrșită a Italiei și despre o expedițiune a regelui în Italia. ¹⁾ Filip însă nu avea flotă și nici nu s'a gândit să 'și creeze una; pierdu un timp prețios și în curând se vădu împresurat de inamicii pe cari energia Senatului roman, în acest timp de sforțări supra-omenesci, știu să 'i creeze. — Etoli și orașele grece amice Romei 'l ataca la sud, Ilirienii și Tracii la nord, la răsărit corăbiile Romane cu cari se uniseră și ale regelui Pergamului Atal. Prin ast-fel de mijloce Roma zădărnici intențiunile regelui macedonean și putu, fără ca să fie nevoită să opună o armată mare, să conjure pericolul unei uniri efective acelor doi aliați. Starea acesta de vrăjmășie între Roma și Filip pòrtă numele de *primul război macedonic*.

Când Romanii după dărâmarea Cartagini, serbătoreau eșita norocòsă din războiele cu Cartagina, Atenienii amicii Romei, se plâng senatului că Acarnanenii amici lui Filip, inundară teritoriul lor. Încă de mult Senatul roman plănuia un război cu Filip mai ales că cunoscea simțimintele lui ostile Romei; vecinătatea lui Filip de Italia 'l făcea încă și mai de temut în viitor, pentru Romani.

Senatul, forte prin dictatura ce luase în timpul de grea luptă cu Anibale, în Italia, de la care nu voia să abdice,²⁾ găsește prilegiul bine venit ca să începă ostilitățile cu regele Macedonei, și declară războiul (200). Dupe 18 ani de luptă și de jaf cu Anibale în Italia

1) Iăger Ist. Rom pag. 121 Trad Rom.

2). Michelet, Hest. Rom. Tom II, pag. 110.

poporul se gândea ca să-și ridice coliba devastată și împăragine, nu la un nou război; de aceea la auzul acestui război, el începe să murmure și numai prin amenințarea că Filip poate trece prin Iliria în Italia și făcurea ca să-l primescă. Doi ani trecură fără ca să se dea vre o luptă decisivă între Romani și Macedonenii; nu au fost până atunci decât mici lupte cu succes variat. În 198 consulul Flaminius debarcă în Grecia, pe ale cărei orașe știu să și le concilieze prin purtarea și întinsa sa cultură. În curând el pătrunde în Epir unde se afla Filip și la Rîul Aous¹⁾ cele două armate inimice se întănesc. Filip atacat și în față și pe la spate de un corp de Romani călăuziți de un epirot, pierde bătălia și este silit ca să se retragă în Tesalia cu mari pierderi. Cu toate că cauza lui Filip nu era încă pierdută cu desăvârșire, totu-și caută a încheia pace cu Romani. Condițiunile grele ce Romani îi impunea făcurea pacea imposibilă. Filip hotărît acum cutreeră regatul și strânge o nouă armată cu care se opri la *Cynoscephale*²⁾ în Tesalia unde ajunseră și armatele romane. — Bătălia angajată întâiu între avangarde, luă îndată dimensiunile unei lupte decisive prin ajutoarele ce se trimeseră din ambele părți. Cu totă încordarea lui Filip, bătălia este pierdută, iar el caută scăparea în Larisa după ce a lăsat pe câmpul de luptă 8,000 în mâinile inamicului 9,000 de Macedonenii. — Filip ne mai putend continua războiul primesce condițiunile de pace dictate de consulul Roman. Prin acest tractat regele Macedonean pierde toate posesiunile în afară de Macedonia propriu disă, se îndatorază a plăti 1000 de talanți³⁾ ca despă-

1). Voiusa

2). Pote vechiul *Cinoscephale* este hoara di căni de astă-dî.

3). 6,250,000 franci.

gubire de război, și reduce armata la 5,000 de ómeni și recunósce de amici pe amicii poporului Roman, și de inamici pe inamicii poporului Roman. — De ađi înainte Filip este un aliat fidel al Romanilor, el caută prin lealitatea sa să dobândescă de la vechiul său dușman, posesiunile pe care le pierduse în urma înfrângerii de la Cinoscefale. — Când prin instigarea lui Anibale, Antioch, regele Siriei debarcă ca inamic al Romanilor în Grecia, Filip și unesce armata sa cu cea a Romanilor comandată de Maniu Aciliu Glabrione. Antioch aștepta armata Romană la *Termopile*, de unde bătut se întorce cu rușine în Asia. După bătălia de la Magresia în care Luciu Scipione Asiaticul distruse ultima putere ce Antioch putu să opună ; se închee pace între Romani și Antioch. Nu este nevoie aci de a spune condițiunile acestei păci, cea ce ne interesază este că ea a nemulțumit foarte tare pe Filip. Acesta nutrea speranța că, spre recompensă marilor servicii ce adusese cauzei romane în război, va redobândi posesiunile pierdute ; Romanii nu i-au acordat de cât iertarea tributului, înapoierea fiului său Demetriu care era reținut la Roma ca ostatec și câte-va mici posesiuni în Tesalia și Epir. Impresiunea ce acest tractat a făcut asupra lui a fost atât de mare, că în fie-care ți ordona ca să i se citească.¹⁾ — Amărât de atâta ingraturitudine și de certele continue între fii săi Demetriu, partisan al Romanilor și Perseu, muri la Anfipolis la 179 după ce a pus să se asasineze fiul său Demetriu.— Perseu ocupă tronul Macedoniei, inamic neîmpăcat al Romanilor, pândea ocasiunea ca să scuture vasalitatea în care ajunsese Macedonia Titu-Livu găsesce că origina războiului al trei-

1). Titu Liv. 50.

lea și ultim Macedonic trebuie căutată încă de pe timpul domniei lui Filip. După pacea cu Antioch, regele ne-nulțumit „nici o dată nu încetă de a'și aduna în pace forțe de care să se servescă la război, când ocaziunea s'ar presenta“¹⁾; pentru acest scop 'și marea veniturile popula Macedonia cu Traci, cu un cuvânt lua măsuri prin care se invedera că, dacă ar fi mai trăit, avea intențiunea de a se măsura încă o dată cu Romanii. Eumene regele Pergamului, amicul și aliatul poporului Roman, inamic personal a lui Perseu, îndemna pe Romani ca să începă cât mai curând războiul cu Macedonia, ba încă a venit și în Roma ca să descopere planurile urzite de Perseu și într'o ședință secretă 'și ia rolul de spion,²⁾ cum dicea el, puțin potrivit cu majestatea regescă. Grecia la rândul său sătulă de libertatea bine supraveghiată pe care Roma i o acordase prin consulul Flaminius, începuse să murmure, și partida Macedonénă se mărea din zi în zi; agitațiunea în favórea lui Perseu era foarte mare. Când Eumene întorcându-se din Roma, trecea prin Delfi, fu atacat de ucigași plătiți și abia putu să scape din mâna asasinilor. Acest atentat fu aruncat încă asupra lui Perseu. El grăbi războiul. Senatul lăsă grija purtării războiului pentru consulul anului viitor (171) căruia i-ar cădea Macedonia. Până atunci însă găsi cu cale ca pretorul Cn Siciniu care avea jurisdicțiunea conflictelor între cetățenii romani și străini, să recruteze óste cu care să trecă în Epir la Apolinea și să ocupe orașele

1). Numquam tamen emisit animum a colligendis in pace viribus, quibus quandoque data fortuna esset ad bellum uteretur... Tit Liv. L. 39 cap. 24.

2). Naud secus quam si speculator missus a vobis subjecta oculis referam. Tit-Liv. L. 42 cap. 13.

maritime¹⁾. — Până la 168 se târăgănesce războiul din pricina slabilor comandanți ai Romanilor și a nehotărîrii lui Perseu. În micile lupte care se întemplară, o bună parte au fost câștigate de Perseu. La 168 comițiile aleseră comandant pentru războiul Macedonic pe Paul Emiliu, fiul acelui Emiliu care cădu în bătălia de la Cane. Noul comandant, cu ajutoarele sale, pornesce în grabă la oștea din Tesalia care staționa lângă râul Enipeu unde se afla și Perseu cu armata sa. Perseu reușise, prin făgădueli de bani să răscole și pe regele Ilirilor Gentiu în contra Romanilor. Paul Emiliu trimite în contra acestuia din urmă pe pretorul L. Anicius. Perseu este silit, printr'o mișcare îndrăsnită a lui P. Nasica, să intre în Macedonia și să se retragă la Pidna. Aci se dă lupta decisivă în care armata lui Perseu este zdrobită; 20,000 de Macedonenii cădură morți, iar un-spre-zece mii prinși. Perseu caută scăpare în capitala sa Pela, unde peste puțin timp apărură și oștirile Romane. Perseu atunci se refugia în insula Samotracia de unde scrie lui Paul Emiliu. Fiind că însă scrisoarea începea prin cuvintele, „regele Perseu dă salutare consulului Paul“²⁾ remase fără răspuns: Samotracienii îl acuză de atentatul comis asupra lui Eemne, și îl invită să vie în adunarea lor să se justifice sau să se retragă din Samondracia și să nu profaneze sanctitatea locului prin prezența sa. Între acestea Cn Octaviu cu flota romană, debarcase în Samotracia și anunța că poporul roman va lăsa neatinși pe toți aceia dintre Macedonenii cari se vor preda; la această promisiune toți se predară, chiar și copiii lui Perseu, afară de cel mai

1). Tit. Liv. L. 42 cap. 18.

2). Sed postquam regem Persea consuli Paulo salutem legit...

mare Filip care încă mai esita, cu tatăl său. În curând însă, și ei însăși se predară lui Octaviu. Când ajunseră la Amfipole unde se afla consulele Emiliu,¹⁾ Perseu se aruncă la genuchi lui. Consulul ridică cu bună voință pe ultimul rege urmaș al lui Alexandru cel mare și 'l asigură de clemența poporului Roman. Ast-fel se isprăvi ultimul regat care ar fi putut să precumpănescă puterea romană.

Macedonia îngenuchiata fu împărțită în 4 regiuni independente fie-care cu guvernul său; trebuia să plătească poporului Roman jumătate din cea ce plătea regele²⁾; în cea ce privea instituțiunile și legile, Romanii le au lăsat libertatea să se servescă de ale lor.

143671
Acastă nouă stare de lucruri nu dură mult timp cu totă bună-voința ce arătară Romanii față de Macedonenii. Pe la 151 apăru în Tracia un tînăr care se de-dea drept Filip, fiul lui Perseu. Cu ajutorul unor triburi tracice, pătunde în Macedonia și în scurt timp se grupază în jurul lui toți aceia, pe cari starea de lucruri existentă nu 'i mulțumea. O armată trimisă de Anfipolis, una din tetrahi, este bătută; aceiași sôrtă are și o legiune romană comandată de un pretor. Incurajat de acest succes, năvăli și în Tesalia; dar iluziunea ce 'și făceau Macedonenii nu dură. Qu Ceciliu Metel vine în Macedonia cu trupe numeroase, bate pe falsul Filip care este trădat chiar de un oficer al său la 148. Atunci Macedonia deveni provincie romană. Un pretor

1). Iata cum Dione Casiu face logiul lui Paul Emiliu. . . . ὅτι Παῦλος οὐ στρατηγήσαι μόνον ἦν ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ χρημάτων ἀδωρότατος, τεκμήριον δὲ δεύτερον τότε ὑπατεύσας, καὶ λαφύρων ἀποθήκων κρατήσας ἐν τῷ αὐτῷ πένει διεβίω ὥστε χαλεπῶς τῇ γυναίκεϊ αὐτοῦ τὴν προίκα τελευτήσαντος ἀποδοθῆναι. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἦν καὶ τοιαῦτα ἐπραξεν. Ex. lib. 34 prioribus pag. 76.

2). Tit.-Liv. L. 45, cap 18

era însărcinat cu administrarea ieî, iar trupe Romane îi apărau hotarul despre Traci. Numai tetranchia Pelagoniei remase încă mult timp independentă.¹⁾ După câțva timp se ivesce un nou fiu al lui Perseu, Alexandru care este învins cu ușurință. În urma acestei ultime rescôle, poporul Macedonien trebui să se împace cu noua stare introdusă de Romani.

Gloria militară a Macedoniei, apropierea sa de Italia, pericolul pentru Roma, de a vedea Italia din nou teatrul unei noi invasiuni, mai funestă poate ca cea lui Anibale, făcuseră pe senatul și poporul roman să întreprindă războiul în contra regilor Macedonien, în momentul când lumea romană era încă îmbătătită de succesul pe care l obținuse împotriva Cartaginei. — Am văzut luptele cari inundară câmpiile Macedoniei de sânge a căror epilog este transformarea Macedoniei în provincie romană. Aspirațiunile Macedonienilor de a vedea încă o dată dinastia lor națională ridicându se, se invederază prin dese revolte de care Roma scie să triumfe. Dar tocmai spiritul independent al populațiunii Macedonene și revoltele cari tindeu la crearea unei noi stări de lucruri, au făcut pe Romani să caute a își întări pozițiunea în noua lor provincie și să facă pe Macedonien a înțelege că năzuințele lor nu sunt posibile. Pentru acest scop orânduiescu un corp de armată care să apere provincia de invaziunile triburilor tracic de la Nord cu care Macedonienii făceau cauză comună ; curmă dominațiunea mediată, și stabilește o au-

1). Cu Domitium Calvinum cum legionibus duabus, un decima et duodecima et equitibus quingentes in Macedonian proficisci jubet : cu jus provinciae ab ea parte quae *libera appellatur*.

toritate a sa. Din momentul ce se stabilește o autoritate, din momentul ce raporturile dintre provinciali și autoritate se regulază prin mijlocirea limbei domnitoare, începe un curent printre supuși de a învăța limba autorității, căci, de sigur, autoritatea nu are nevoie de a învăța pe a supușilor. Situațiunea excepțională în care se află cea mai mare parte dintre cetățenii romani pe acele timpuri, a determinat două curente bine lămurite; unul de cetățeni romani din Italia spre periferia dominațiunii romane, în provincii, și mai ales în cele vecine, și altul de provinciali de la periferie spre Italia, în calitate de sclavi. La această stare de lucruri a contribuit mai ales sărăcia la care ajunsese clasa micilor proprietari din Italia. Luptele uriașe ce Roma a avut a susține în contra Cartaginezilor, a Macedonenilor și a altor inamici din afară, apăsa mai ales asupra micilor proprietari, cari erau siliți de împrejurări ca să își lase ogorul în părașină și să se înarmeze în contra dușmanului. Cea mai mare parte dintr'înșii, ne având alte mijloce de a își întreține familia în timpul serviciului militar, de cât distribuțiunile de bani ce se făcea cu ocaziunea triumfurilor și cari bani nu le puteu ajunge, fuseseră nevoiți să își înstrăineze proprietățile. Aceia cari reușiseră în timpul războielor de a își menține patrimoniul neatins, în curând se vor vedea siliți a 'l înstrăina fiind-că nu le mai produce nici strictul necesar. Sicilia, Sardinia, *Africa provinciū* eminemamente agricole și fertile în același timp, făceau pe piețele Italiei o mare concurență productelor micilor agricultori; aceste concurențe nu a fost stavilite prin nici o măsură de protecțiune; posibilitatea de a lucra pe proprietățile străine încă li s'a ridicat prin faptul că în urma atâtor războe Roma se umpluse de sclavi și

famiile mai avute se simțeau mai avantajate dacă lucrau pământul prin mijlocul sclavilor. Roma pe de altă parte, îndestulându-se prin producțiunile străine care se desfăceau pe piața sa, nu avea o industrie; de aci a rezultat că populațiunea romană se împărți în două: una foarte avută și puțină la număr, cea l'altă foarte numerosă și foarte săracă. Cetățenul roman gonit de la țară venea la Roma unde trăia din mila avutului și din vinderea votului celui ce i da mai mult, singurul avut ce i a mai rămas. Degustați de miserie și de lipsă se îndreptau spre provinciile ca agenți ai *argintariului* și a *incasatorilor de dări*, cari însoțeau tot de una pe guvernator, cu speranța de a se înavuți. Ca militari, fiind nevoiți să petrecă mulți ani în provincie, contractau acolo legături, și când era concediați nu se mai întorcea în Italia unde sciau că 'i ascepta lipsa și sărăcia, ci se stabileau în provincie unde serviseră, care le procura mijloace de traiu mai lesni iose. — În timpul Gracilor și mai târziu sub Mariu, Saturnin tribunul plebei, făcu propunerea ca să se trimită colonii mari în Sicilia, Grecia și Macedonia; iar Mariu, în calitate de consul, să le aducă la îndeplinire. — Propunerea de și priimită și de popor și de senat, remase zădărnicită prin turburările de stradă cari se întemplară. — Cu toate-că vre-o colonie oficială, ca să ție așa, nu a fost, totuși în aceste vremuri de continuă turburare și nesiguranță, mulți cetățeni romani au căutat un adăpost dincolo de Adriatică în Macedonia. Ast-fel se espică cum după un secol de la cucerirea Macedoniei, în timpul războielor civile dintre Pompei, și Cesare, cel dintâiu, după mărturia lui Cesare,¹⁾ pôte să recruteze

1). *Legiones quas efficerat civium Romanorum novem... unam ex Cretâ et Macedoniâ, ex veteranis militibus qui, demissi a pri-*

dintre cetățenii romani stabiliți în Macedonia și Creta o legiune întregă. O bună parte de orașe numărau printre locuitorii lor și cetățenii romani; Cesare vorbind de orașul Lissus¹⁾ ocupat de unul dintre Oficiarii lui Pompei, ține că cetățenii romani de acolo fac o adunare și primesc pe Antoniu la dânsii și 'l ajută cu provisiuni²⁾. Existența cetățenilor Romani pe teritoriul Macedoniei se probază și printr'un pasagiū a lui Tacitu din annale. De astă dată este vorba de un cetățen roman a nume Antistius Vetus, din frunțașii Macedoniei, care fiind acusat de adulter și achitat de judecătorii, Tiberiu, după ce a certat pe judecătorii pentru verdictul lor, l'a dat în judecată ca turbulent pentru crima de înaltă trădare³⁾. Dată fiind prudența cu care Tiberiu proceda chiar când comitea crimele, trebuia să aibă un motiv puternic, cuvinte mai serioase ca pentru un biet provincial, ca să iasă din obicinuita sa rezervă și se cêră de la judecătorii, cu orii ce preș, un verdict de condamnare. — Din tôte acestea rezultă că Macedonia încă de cu vreme a primit în sinul său o mulțime de cetățeni romani cari se stabiliră pe teritoriul său; la acesta a contribuit starea de miserie a populațiunii din Roma și Italia, vecinătatea și civilizațiunea care era în Macedonia; de acea și romanisarea provinciei nu putea să facă de cât pași repeși.

oribus imperatoribus in iis provinciis considerant Caes. de B. C. Lib. III. cap. IV

1). Oraș lângă Drin, la sud de Scodra.

2). *Conventus civium romanorum qui Lissum optinebant... recipit Antonium, omnibusque rebus juvit.*

3). *Caesar (Tiberiu) Antistium Veterem, e primoribus Macedoniae absolutum adulterii, increpitis iudicibus ad dicendam majestatis causam retraxit ut turbidum, et Rhescuporidis... Tacit Ann. Lib III Cap. 38.*

Dominațiunea romană nu s'a putut mărgini la hotarele Macedoniei, ci în curând a trebuit să trecă Emul și să ajungă până la Dunăre. Tótă valea Dunărei până la Balcani o găsim înțesată cu orașe romane. Trajan împinge hotarele imperiului său dincolo de Dunăre, unde stabilește și colonii luate din tóte părțile imperiului.

Sub domnia lui Caracala apar *Goții*, neam barbar, de origină germanică, care locuia pe țărmii Mărei Baltice. Un trib dintre aceștia năvăli până la Marea Neagră și stabilindu-se acolo, făcea dese incursiuni în Dacia Traiană și în provinciile din sudul Dunărei, atât pe uscat prin Moesia, cât și pe mare, prin Marea neagră și Archipelag. Órdele lor coborîră și în Creta. Impărații romani : Caracala, Maximian Tracul, Gordian au respingea atacurile lor. Sub împăratul Deciu, invadează Moesia, înfrâng armata romană, și fără nici un obstacol, străbat Macedonia și Tesalia pe cari le pradă și ajung până în Grecia la Termopile. Sub împărații Gallus și Valerian atacă Grecia pe mare, pustiesc Tesalia și Epirul și încărcăți de prăzi se întorc la locurile lor de lângă Marea Neagră, o parte pe uscat, alții pe mare. Aceste incursiuni cu ororile pe care le urma, deciseră pe împărații Romani să 'și concentreze tótă puterea într-o apărare provinciilor sudice. Dacia Traiană lăsată un moment de armatele romane în voia sorții, este definitiv părăsită sub împăratul Aurelian la 275.¹⁾ Este învederat că față cu rezoluțiunea împăraților de a părăsi provincia dunărenă, o bună parte dintre locuitorii stabiliți

1) Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat dnteremit, vastato omni Illyrico et Moesiâ, desperans eam posse retineri. Aductosque romanos ex urbibus et agris Daciæ, in media Moesiâ collocavit appellavit que suam, Daciam que nunc duas Moesias dividit. Eutropii Hist. Rom. Lib. 59, cap. 15.

în Dacia, și mai ales cei mai cu dare de mână, ca să scape de urgia invasiunilor gotice, au urmat retragerea legiunilor, au trecut în Moesia, și fiind-că nici această provincie nu le oferea siguranță au trebuit să se retragă în munții Hemului și de aci să pătrundă în provinciile sudice și până în Grecia ¹⁾. Același lucru se întâmplă și cu venirea celor-l'alte hórde de barbari. Când Hunii invadă și devastă Iliria, gróza ce inspirară era așa de mare, încât însu-și Goții ²⁾ și prefectul 'și părăsește postul și caută scăpare în Tesalonic. ³⁾ Ast-fel pe lângă elementul roman pe care l'am constatat ca stabilit la sudul peninsulei balcanice, pe lângă romanisarea progresivă a elementului neroman, Macedonia și ținuturile sudice devin asilul elementului roman din țările nordice.

Pe la 495 un nou neam de barbari tot așa de feroși ca și consângenii lor Hunii și Avarii, 'și face aparițiunea în Tracia; aceștia sunt Bulgarii cari primitiv locuiau pe lângă riul Volga. Până la Asparuch căpetenia lor, incurg des în provinciile bisantine, și încărcăți de prăzi se întorc la locurile lor. Sub Asparuch ei ocupă pentru tot d'auna, partea răsăriteană a Moesiei unde amestecându-se cu Slaviniî cari locuiau acea parte a Moesiei 'și perdură naționalitatea. ⁴⁾ De aci ei atacă cu

1). Οἱ (Româniî) καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκείσε (locurile de lângă Dunăre) διεσπάρησαν πάσῃ τῇ Ἠπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα.

Κεκαυμένος. Cit. de D-nu Xenopol. Ist. Rom. Vol. I, pag. 441.

2) Quæritabant domicilium remotum ab omni notitid barbarorum diuque deliberrans, quas eligeret sedes, cogitavit ahrcite receptaculum gemina ratione sibus conuenie Ammiani Marcelini, Lib. 31, 38.

3) . . . attilanis temporibus, ejusdem locis vastatis, Apennius præfectus prætoris de Termitana civitate in Thessalonicam profugus venerat. Dig. Nov. XI.

4) Unii autori, ruși mai ales, susțin că Bulgarii ar fi fost de origină slavă. Dovada cea mai bună că ei aparțineau rasei finic-reiesă din catalogul principilor lor cei vechi, scris în limba sale vonă, însă conținând nume din limba veche a Bulgarilor și care nu au de loc apropiere cu slavona. Xenopol, Istoria Român. Vol. I. nota 1, pag. 392.

învierşunare împărăția bizantină, și sub regele lor Crum, pătrund în Macedonia pe care o jefuesc, și la 812 asediază Constantinopolea. — Stabilirea Bulgarilor în Moesia a cauzat încă împrăștierea elementului roman; orașele atât de înfloritoare cari erau des presărate în Moesia sunt pustiite de Bulgari, iar populațiunea romană ne mai putând rezista, este nevoită să caute scăpare, parte în munții Emului și în Macedonia, parte trecând Dunărea pe unde albia sa este stâncosă, și se adăposti în scorburile Carpaților. Cu așezarea Bulgarilor în Moesia, masa romană continuă se întrerupse; de aci înainte românii din Carpați, și românii din Macedonia se vor desvolta aparte; limba se va resimți; dar nu atâta în cât să nu conserve urme de traiul comun de odinioară.

Regii bulgari în lupta continuă cu împărății bizantine și marea din ce în ce teritoriul profitând de slăbiciunea împărățiilor bizantine cari erau ocupați cu certele religioase. Sub regele lor Simion stăpânesc Macedonia și Tracia până la zidurile Constantinoplei. Puterea acesta a bulgarilor nu dură mult timp. Către anul 970—976, scaunul imperial din Constantinopole este ocupat de unul din ómenii cei mai valoroși de pe atunci, Ion Zimisceș, care reușește să înfrângă pe bulgari și să ia din mâna lor totă Moesia; regele bulgar Samuil este redus la stăpânirea unei părți din Macedonia, și și stabili reședința în Ochrida. La 1018 Basile II distruge și acest din urmă regat și ia supranumele de *Bulgarocton* din cauza măcelului ce a făcut asupra bulgarilor.

Prin distrugerea imperiului Bulgarilor, aproape un secol și jumătate, autoritatea împărățiilor bizantine se întinse asupra întregii peninsule până la Dunăre, popula-

țiunea românească, care în această epocă este cunoscută sub numele de Vlachi¹⁾, se găsește în mare număr în munții Emului unde aș sate numeroase așezate în munți, la nordul Albaniei și în vechea Serbie. ²⁾ În marea Valachie care ocupă întreaga Thesalie ³⁾ plină de castele întărite; În Etolia și Acarnania ⁴⁾ care purta numele de Valachia mică; în Epir cuprindând totă regiunea de la Ianina și până la Tricala, regiune cunoscută sub numele de Valachia superioară ⁵⁾; în Pind și în ramificațiunile sale. ⁶⁾ În fine împăratul bizantin Cantacuzen, cunosce o întinsă regiune din imperiul său sub numele de Vlachiea asupra căreia a numit prefect pe fratele său Ion Anghel care, pe lângă titlul de împărat al răsăritului ce purta și el, și mai ia și titlul de rege al Vlachiei. ⁷⁾

Pe la 1185 Isaciu Anghel ca să întempe cheltuelile necesitate de măritișul fiicei sale cu Bela III, regele Ungariei, puse imposite asupra animalelor. Acastă măsură care lovea în interesele mai ales a românilor care se ocupa cu crescerea vitelor, a făcut pe români ca să tri-

1). Τὸς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο νυνὲ δὲ Βλάχοι κεκλησκονται citat de D-nu Xenopol. Nic. Chon. pag. 482.

2) Stefan Nemania (1158.— 1199) dă monăstirei Chilindarului. din muntele Athos 170 de familii Vlache.- Stefan Uroș I adaoge cătră această darie alte 30 de familii valacho de lângă riul *Drin*; Stefan Uroș I mai dăruiesce pe Vlachiî din jurul Scopiei. Cea mai mare donațiune de Vlachi de 320 de familii se face de Stefan Dușan mănăstirei St. Archangel de la Bistrița.

3). Τὰ Θεσσαλίας κατέχων μετέωρα νῦν μεγάλη Βλαχία κεκλησκείται Nic. Chon. pag. 841, citat de D-nu Xenopol.

4). Τῆς μικρᾶς Βλαχίας. Phrantzes pag. 414, citat de D-nu Xenopol.

5), Δολοπία ἢ νῦν καλουμένη Ἐνω Βλαχία. Schol. Thucyd. Tom. II pag. 102, citat Istoria Românilor.

6) Chalcondilas pag 35 cit ibiden.

7). Ἰωάννην τὸν Ἄγγελον εἰς κεφαλὴν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν Βλαχίας. Cantacuzenus pag. 320, citat idem.

mătă o deputațiune la împărat ca să se plângă. Capii acestei deputațiuni sunt Petru și Asan, cari ne cunoscând usanțele curții, și răspundând împăratului cu un ton aprins, nu numai că nu obținură nici o ușurare pentru dajdie, dar încă Asan cel mai mare este pălmuit de către Sebastocratorul Ion. Deputațiunea românească se întorse la ai săi hotărîtă de a 'și răsbuna pentru insulta ce primiseră și de a scutura jugul bizantin. Se pare că propunerea făcută conaționalilor lor de a se revolta nu fu tocmai bine primită, de aceea ei căută alte mijloce și pentru ca noua lor idee să nu fie fără pretext merg la împărat din nou pe care 'l găsec la Kypsellū și îi propun ca să ridice armată pentru Bizantinii și ca recompensă să li se dea, cu chîrtie împărătească, un loc mic din muntele Emu de unde apoi, după ce se vor fi înălțit, să pornească atacul în contra împărăției. Dar nici această cerere nu li se acordă.¹⁾ Fiind-că nici acest mijloc nu le a reușit, după ce s'au întors la ai lor, zidiră o biserică în Emu, unde adunară o mulțime de epileptici cari, după accese, spuneau din îndemnul fraților Petru și Asan, că D-zeu a hotărît liberarea Bulgarilor și a Românilor, încuviință ridicarea jugului, de aceea și mucenicul Dimitrie a părăsit motropolea Tesalonica și templul de acolo, și locuința de la Romanii, și că s'a mutat la dênșii ca să le ajute.²⁾ In ast-fel de mod ei reu-

1). . . ἦσαν δὲ οἱ τοῦ κακοῦ πρωτοεργοὶ καὶ τὸ ἔθνος ἕλλον ἀνασεισαντες. Πέτρος τις καὶ Ἀσάν ὁμογενεῖς καὶ ταυτὸσποροι, οἱ καὶ μὴ δρῶντες τὴν νεωτέραιαν ἀπροφάσιστον, προσίασι βασιλεῖ σκηνομένῳ ἐν τοῖς Κυψέλλοις αἰτιούμενοι συστρατολογηθῆναι Ῥωμαίοις καὶ διὰ βασιλικοῦ γράμματος σφίσι βραβευθῆναι χωρίον τι βλαχυπρόσσοδον (βραχὺ) κατὰ τὸν Αἴξμον κείμενον. Ἄλλ' ἀπέτυχον τοῦ αἰτήματος. Nic. Chon. pag. 400.

2). Ὡς ὁ θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων γένους ἐλευθερίαν ἠδὲδωκε, καὶ τοῦ χρόνου ζυγοῦ ἐπένευσεν ἀπαυχένευσιν οὗ χάριν κατὰ τὸν χριστομαρτύρα Δημήτριον ἀπολιπεῖν μὲν τὴν Θεσσαλονικέων μητρόπολιν καὶ νεῶν τὸν ἐκεῖ καὶ τὰς παρὰ Ῥωμαίοις διατριβὰς εἰς δὲ αὐτοῦς ἀφικέσθαι ὡς ἐπαρήξοντα. Nic. Chon. pag. 403.

șese să revolte pe compatrioții lor și Petru apare poporului înarmat, încununat cu corónă de aur și cu vestimente împărătești ¹⁾. Din muntósele lor ținuturi năvălesc în orașele romane, pe ne așteptate, le pradă și duce ce iaș ca sclavi o mulțime de ómeni liberi, turme de boi, vaci și oi, se întorc îndărăt la casele lor. Repetindu-se aceste incursiuni, Isaciu Anghel hotărâse a 'i urmări prin resboiú. După mai multe ciocniri în care Vlachi es triumfători, Isaciú, folosindu-se de o ceață deasă reușese ca să bată pe Vlachi, și frații Petru și Asan sunt siliți să străbată Moesia, să trecă Dunărea ca să găsescă refugiú la poporul Cumanilor. Isaciu percurge satele lor, mai tóte aședate pe stânci și pe coline fórte înalte, și fără ca să lase vre-o garnizonă în ținuturile locuite de români, se întorce în capitala sa mándru de isprava sêvêrșită. Nu trecu mult și Asan cu Petru se întorc cu ajutore de Schiți, hotărâți de a reconstitui cum au fost odată, imperiul Romano-Bulgar. ²⁾ Un general bizantin este bătut de români și 'și lasă, ca să scape, și hainele cu fir; un alt general însărcinat de împêrat cu purtarea rêsboiului contra Vlahilor, se revoltă contra împêratului; acéstă neînțelegere internă, permite românilor de a ataca cu vigóre orașele grecesci și a le prada fără supêrare. Prin isbândile de până aci curagiul le renăscu și din ce în ce devin mai îndrăsneți. Impêratul, ca să pună capêt acestei revolte care lua proporțiuni mari, întreprinde el însuși o expedițiune în contra lor și se îndreptă la Taurocom, nu departe de Adrianopole, cu 2,000 de soldați. La acéstă măsură fu hotărât mai ales de un călugêr care đicea, că sufletul lui

1). Πέτρος καὶ στεφανίσκος χρυσέῳ διαδεῖται τὴν κεφαλὴν. Ibidem.

2). Τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν. Nic. Chon. pag. 485.

Basilie Bulgarohtonul este întristat ; ¹⁾ fiind-că trebuie să se urmeze esemplul său cu Bulgarii și față cu Vlahi, dacă ei ar dori schimbări politice. La Taurocom află că Vlahi prădă Leurda printr'un locuitor care vine găfăind și spune că aprópe sunt români. Isaciu se aședă în drumul pe unde români, trebuia să trecă. Cum oștile inimice se vëzură, români, după obiceiul de luptă părintesc, năvălind în contra inimicilor, aruncau săgeți și atacau și cu lăncile, imediat apoi schimbau atacul, în fuga, după puțin năvăleau din nou cu iuțela paserilor, cum dice cronicarul bizantin, se întorceau spre inimici și se luptau. Acéstă manevră repetată de mai multe ori, le permise se se înalțe pe dealuri, de aci după ce 'și scóseră săbiile, năvăliră cu sgomot și strigăte, asupra grecilor. Isaciu este silit să se întórcă la Adrianopoli pentru ca să 'și strângă noi forțe. În primă-vara anului următor atacă din nou pe Misi sau români ; ²⁾ perde la asediul castelului Lobitz trei luni întregi și e nevoit să se întórcă îndărăt fără ca să se facă nimic. Insărcinează însă pe Constantinus Aspietas ca să continue resboiul. Acesta pentru că a îndrăsnit să i spună „că „soldații nu pot să se lupte și cu ciurma și cu Blahi, „două rele foarte mari“ ³⁾ este orbit. Vlahi și Cunanii încragiați de aceste succese continuă expedițiunile lor obicinuite în orașele inimice și prădăciunile, fără ca să neglige întărirea castelelor și a pozițiunilor lor de apărare. Când Isaciu veni pentru a doua óră români se închiseră în castele. Impăratul vëdënd că nu 'i póte sili

1). Ἡν δὲ οὕτως ὁ Μοναστηριώτης Λέων. . . Παθήσασθαι τὴν τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου ψυχὴν. Nic. Chon.

2). Τοὺς κατὰ τὸν Αἰμόν ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κεκλήσκονται. . .

3). Οὐ φέρειν ἔχουσιν οἱ στρατιῶται λυμῶ καὶ Βλάχοις διαμιλλᾶσθαι ὅσα ὀδυσπαντήτοις κακοῖς. Lib. III pag. 463.

se îndreptă spre oraşul Berrhoe printr'o strîmtóre 1). Româniî rostogolesc asupra armatei bolovanî, cea mai mare parte din armată este ucisă, el însuşi abia putu scăpa, lăsând în mâinele inamicilor tóte bagagele şi coiful sêu de aur. Acéstă înfrângere a făcut pe împërat să des-pere de a mai readuce pe Vlahî la supunere şi să nu se gândească de cât la mësuri defensive. O revoluţiune în Constantinopole restórnă pe Isaciu Anghel şi dă tronul fratelui sêu Alexie. Acesta trimite solî către Petru şi Asan pentru ca să lege raporturî de prietenie; căpeteniile române le rëspund cu mândrie şi 'i trimitu înapoi la domnul lor fără ca să'si fi atins scopul pentru care veniseră. Pe când împëratul era în Orient, năvălesc asupra locuinşelor Bulgarilor din jurul Seresului şi înving óstea grécă care bivuaca acolo 2), bat şi prind pe generalul bizantin Duca Aspietes; cuprind o mulţime de castele şi se întorc cu prădăi mari. Provinciile din jurul Strimonelui sunt încă invadate precum şi Amfi-polea. Generalul Isacius Sebastocrator este bătut şi prins în acele şinuturî. Pe când isbândeile neaşteptate ale românilor şi Cumanilor ajunseră să inspire gróză chiar la Constantinopole, o ceartă de familie răpescce viaţa lui Asan, care era isteş şi fôrte capabil de a chibzui în momentele grele cele de trebuinţă 3), prin mâna unuia din rudele sale a nume Ivancu. Motivul care a împins

1). Iată cum descrie Nic. Chon. cum a găsit Isaciu castelele şi lupla: τὰ δὲ ἐκείσε φρούρια καὶ πολίγνια, ἰσχυροτέραν τῆς προτέρας εὖρε περιβεβλημένα ἰσχὴν καὶ τείχεσι νεοδημητίοις καὶ ἀρτιστέφεσι, προσδιειλημμένα βάρεσι καὶ τοὺς ἔξωθεν ἀμυνομένους ὥστε καὶ ἐλάφοις ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τοὺς πόδας ἰστώντας καὶ δίκην αἰγῶν κρημνοθατοῦντας τότε πλεῖον στρατεύματος, καὶ εἰ μὴ κύριος ἦν ἐν αὐτῶν καὶ αὐτὸς τῶν Ἀδῶν παρῴκησεν.

2). Προσβάλλουσι τοῖς περὶ τὰς Σέρβας Βουλγαρικοῖς θέμασι καὶ τὸ ἐκεῖσε ἀδελζόμενον Ῥωμαϊκὸν σὺνταγμα ἠττηκότες. Nic. Chon. Alex. Com. Lib. I. Cap. 4.

3). Ἀγχινοὺς ὧν διαφερόντως κἂν τοῖς ἀπόροις ἐπινοεῖσαι τὰ ξύμφορα ἰκανώτατος. Nic. Chon. pag. 431

pe Ivancu ca să comită această crimă, se spune, că ar fi muștrările și amenințările ce 'i-a făcut Asan fiind-că trăia în nelegiuire cu cumnata lui Asan. Dacă judecăm după atitudinea ce are curtea din Constantinople către acest ucigaș dobândim convingerea că bizantinii și mai ales Sebastocratorul Isaci care a fost prins de români, nu erau streini de această crimă. Ivancu cu partizanii săi pune mâna pe Târnova și organizează apărarea în contra lui Petru. După încercări zadarnice de a 'și menține pozițiunea, este nevoit ca să plece la Constantinople unde, ca preț pentru trădare, i se face o primire strălucită și i se dă în căsătorie Ana văduva Sebastocratorului Isaci care muri în temnițele Românilor. Toc-mai atunci móre și Petru victima unui alt ucigaș. Iacă cum cronicarul Nicelas resună actele săvârșite de aceste căpetenii.¹⁾ „Cine ar putea spune, încotro și în ce timp al anului se făceau incursiunile Scitilor și Vlahilor și ce de lucruri nesocotite făceau! mărturesc cele săvârșite pustiirea ținuturilor Macedoniei despre muntele Emu și devastările Traciei mai bine de cât scrisul și mai învederat de cât orî-ce istorie.“

Cu mórtea lui Petru conducerea Românilor rămase în mâna fratelui său cel mic *Ioan* (1197). Tot așa de brav, energetic și politic ca frații săi, el va sci să profite de situațiunea precară a imperiului bizantin pentru a 'și organiza noul imperiu româno-bulgar și a 'i da o formă de stabilitate. Fiind-că era imposibil să facă fața tutulor atacurilor al căror obiect era noul imperiu, prin

1). Τίς δὲ ἂν ἀριθμεῖν δύναιτο ὅποι καὶ ὅτε τοῦ ἔτους (ἔτους). Σκυθῶν καὶ Βλάχων ἐγένοντο ἔφοδοι, καὶ οἷα ἔργα ἔδρων ἀνόσια, μαρτυροῦσι δὴπου τὰ πεπραγμένα ἢ τῶν πρὸς Αἴμον χωρῶν ἐρημία Μακεδονίας τε καὶ Θράκης ληϊσμοί, στήλων καὶ κύρβων ἀκριβέστερον καὶ ξυμπάσης ἱστορίας τρανότερον. Cap. 6 Lib. I Alex. Com.

sine însuși, însărcinează pe unul dintre căpitanii săi, anume Chrisu ca să fortifice și să apere citadela Strumnița situată pe înălțimi mari, în contra atacurilor grecesci. O expedițiune a grecilor în Tracia rămâne fără rezultat. Chrisus le ocupă și cetățuia de pe riul Axios pe care apoi o întărește prin ajutorul unui mecanic bizantin care a trecut la Chrisus, din cauza că nu fusese plătit de către bizantini. Când împăratul a atacat-o, armata sa suferi pierderi mari și fu silit să se retragă la Constantinopole. La aceste desastre ale Curții imperiale se mai adaugă și o altă nenorocire. Ivancu asasinul lui Asan, în câte-va excursiuni ce făcuse în contra românilor, fiindcă se distinsese, împăratul începuse să aibă o mare încredere într'ênsul și 'l face comandant asupra unui corp de armată, curând după aceea, atras de către Ioan în partea sa, părăsesce Constantinopole, vine la Ioan, organizează o armată după sistemul bizantin și devine cel mai periculos vrăjmaș al grecilor. Ivancu neputând să reziste generalului bizantin Camytzes, chiamă într'ajutor pe o căpetenie românească din Zagora, reușește să atragă pe Camytzest într'o cursă și 'i sfărâmă ôstea iar pe el 'l prinde. — Nu mult după aceste evenimente, Ivancu găsește și el mórtea prin trădare.

La 1202, sub pontificatul lui Popa Inocentiu III-a, Foulques din Neuilly, predică pentru a IV cruciată care este îndreptată asupra Constantinopolului și condusă de Balduin IX conte de Flandra; și Dandolo dogele Veneției. Ajunsă cruciada la Constantinopol, se amesteca în afacerile Bizanțului, restornă pe Alexiu Angel și pun în locul său pe fiul lui Isacius Angel, Alexiu cel tînăr la 204. Alexiu cel tînăr este răsturnat de usurpatorul Duca Murzufle, și cruciații intervin pentru a doua oară,

răpesc puterea usurpatorului și o țin pentru dânși fundant ast-fel un imperiu latin după sistemul de guvernământ occidental. Balduin ia titlu de imperator. Iar venețienii ocupară cele mai frumoase stațiuni maritime, (Aprilie 12 aceluiași an.) Trei zile în urmă, Latinii erau bătuți de Ioan inamicul bizantinilor care permise Sciților și Vlachilor ca se prădeze orașele vecine bizanțului, tributare acum Latinilor. ¹⁾

Popa Inocentiu al III-a auzind de isprăvile căpitanului, român, doresce a intra cu dânsul în relațiuni și se grăbesece a 'i trimite un sol cu o scrisoare în care i amintesce origina romană a lui Ioan prin cuvintele „auzind că strămoșii tăi 'și traseră origina din nobila viță a orașului Roma“ ²⁾. Ioan promisce cu curtenire pe trimesul papei și răspunde îndată manifestându-și bucuria ce i-a causat scrisoarea pontificală și ca 'i-a amintit de sângele și de patria din care se coboră ³⁾ și rugându-se de Sântul părinte „ca să 'l primescă în sânul bisericei romane și să 'i dea corónă și onóre ca la un iubit fiu“, Ioan face un act de supunere a bisericii statului său autorității papale, 'l investesce cu pecetea sa de aur și 'l trimete la pontifice. Inocentiu III trimete pe cardinalul Leon di S-la Croce și în Noembrie 1204 l' încoronéză de rege și împărat al Bulgarilor și Vlahilor. — Apropierea intervenită între Ioan și papa aducea cu dânsa schimbare și în ordinea politică; o apropiere între Ioan și Impăratul latin din Constantinopole se im-

1). Δεκάς μὲν ὄν ἐπὶ ὀσάδι ἀπριλίου μηνός ἐνειστήκει τοῦ ἐξανακιστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ (?) δωδεκάτου ἔτους ἢ βασιλεὺς πόλις πρὸς Λατίνων κεχείρωται· τῇ δὲ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός ὑπὸ Σκοθίων Λατίνοι κατηγωνίσθησαν. Nic. Chon. Baldovinus Flander.

2) .audito quod de nobili urbis Romae prosapia proginitores tui originem traxerunt. Theiner cit de d-nu Xenop. Ist. rom. pag. 585

3). et reduxit nos in memoriam sanquinis et patriae nostrae a qua descendimus. Cit. Ist. Rom 586.

punea. Ioan simte acésta, și se grăbesce a oferi serviciile sale împăratului latin. Solia lui este rău primită de Latinii cari voia să considere pe Ioan ca pe un usurpator. Ei 'l invită ca să 'și arate respectul către dênși cu amenințarea că vor pedepsi cu asprime insolenta sa. Ioan supărat, pe de o parte pornesce asupra Sereșului, ear pe de alta, îndemna pe Grecii inimizii săi de ieri ca să se revolte în contra Latinilor promițându-le că 'i va ajuta. Grecii a căror ținuturi, de la stabilirea autorității latine la Constantinopole, erau jefuite și de Vlahi și de Latinii se grăbesc a' l asculta.

Ioan ajuns la Seres, atacă pe Latinii de acolo și după multe vărsări de sânge 'i sd robesce, ¹⁾ orașul este luat și ars, nu rămânea de cât cetățuia unde se refugiaseră o parte din Latinii. Ioan impresoră cetățuia și promite incolumitate Latinilor daca se vor preda; Latinii refūsă înteiū, dar constrânși de energia lui Ioan se predară. — Grecii la rândul lor se revoltă, Latinii le înăbușesc în sânge. Tocmai se pregătea să facă tot așa și cu revoltații din Adrianopole, când ajunge în ajutorul revoltaților și Ioan, după ce, printr'un atac sânger, asaltase și cuprinsese Filipopole. Bătălia de la Adrianopole se sfârșesce cu măcelul îngrozitor al Latinilor și cu căderea lui Balduin de Flandra în mâinile învingătorului. Incărcat cu lanțuri Balduin este dus la Tarnova și aruncat în închisore, unde și móre (15 Aprilie 1205). Doi ani în urmă la un asediu a Solonicului este și el însă-și omorît în flórea vârstei.

Ioan neavând copii, domnia revenea de drept lui Ioan Asan fiul lui Asan; fiind că însă era încă nevrăsnic, un văr al său anume Borila nepot de soră a lui Ioan, 'i

¹⁾ Οὐκοῦν ἀφιγμένως εἰς Σέρρας μετὰ τῶν ἐκείσε Λατίνων προσρήγνυσι πόλεμον καὶ μεθ' αἱμάτων ῥεύσεις πολλὰς καὶ τοῦτων νικητῆς ἀποδείκνυται.

ia domnia și Ioan Asan scapă peste Dunăre împreună cu un pedagog al său la Cumanii unde petrece pînă la majorat. Atunci cu ajutor de la Cumanii intră Valcho-Bulgaria, bate pe Borila și 'l asediază în Târnova pe care o ocupă după 7 ani de asediu. Borila cade în mâinile vărului său și este orbit. — Ioan Asan devenit imperator se înfașează tot așa de măreț și energic ca unchiul său Ioan, și în același timp blând și human. Andreiș II regele Ungariei 'i dă pe fiică-sa în căsătorie ; iar el mărită pe a sa, Elena cu Duca împăratul grec din Nicea. Aceste alianțe arată că dinastia românească, pe de o parte este statornic stabilită, iar pe de alta, tendința celor l'alți suverani de a lega pace și amicie cu dînsa. După mórtea lui Balduin de Flandra, tronul imperiului Latin din Constantinopole este ocupat de fratele său Enric de Heinaut care este asasinat la 1216. Lista se continua cu Petru de Curtenay și Robert de Curtenay. Ioan Asan în alianță cu ginerile său Duca, atacă pe împăratul Latin Robert, și de două ori oștile aliate ajunseră sub zidurile Constantinopolei. Înțelegerea între Ioan Asan și Duca nu dură mult, din cauza tendinței lor a amândorora de a se face stăpâni pe ruinele imperiului Latin. Despărțit de Greci, Împăratul româno-bulgar caută a se înțelege cu Latinii prin intermediul Papei Grigoriu al IX. Exigența papei față de clericii din imperiul Româno-bulgar aduseră ruptura negocierilor. Papa supărat, pregătea răsbunarea contra lui Ioan Asan prin regele Ungariei care este silit să renunțe din cauza invaziunii Tătarilor în Ungaria. După o domnie de 23 de ani Ioan Asan móre lăsând domnia fiilor săi. Ultimul reprezentant al dinastiei Asanescilor este Caliman II care pierе la 1250 prin mîna lui Uroș regele Serbiei. „Fruntașii întrunindu-se în consiliu găsiră cu cale

ca să îngăduie a governa Constantin fiul lui Toegu ¹⁾“; regii se continuă sub numele de Bulgari până când Bazajet I supuse sceptrului toate Țerile de la sudul Dunărei

Sunt scriitorii, mai ales cei slavii, cari tind a micșora rolul Românilor în fundarea imperiului româno-bulgar și dau totă atențiunea și importanța Bulgarilor; de aceea este bine, socotesc, a ne lămuri asupra lucrului și a hotărî, dupe mărturiile scriitorilor contimporani, care este partea cu care, fie-care din aceste două nĂmuri, a contribuit la crearea noului imperiĂ RomĂno-Bulgar.

Dupe cĂte am vĂduț din repede a espunere a trecutului, nu este ĩndoialĂ cĂ mișcarea revoluționarĂ pornitĂ de la muntenii Emului, cu ocașiunea impositului asupra vitelor, este romĂnescĂ. Crescerea vitelor era și este ĩncĂ una din ocupașionile cele mai esenșiale a unei ĩnsemnate pĂrșii a romĂnilor din Macedonia și cele-l'alte provincii. Cum se face cĂ numele de Bulgar se asociĂzĂ la cel Valah? Fost'Ău Bulgarii amestecașii ĩn ĩntreprinderea lui Petru și Asan, pen'ru ca sĂ 'șii revindice partea lor de glorie dupĂ ĩsbĂndĂ? DacĂ nu Ău fost cum acest imperiĂ eminentemente valah, devine cĂtre sfĂrșit un imperiĂ bulgar, cel pușin dupĂ numele ce 'i dau scriitorii?.. Nicii capișii, nicii oștea, nicii subalternii, de care s'Ău servit, nu Ău fost bulgari. Numerose sunt documentele prin care se probĂzĂ, pĂnĂ la evidenșĂ, cĂ promotorii revolușionei sunt romĂni; ast-fel dupĂ ce cronicarul *Nicetas* vorbesce de barbarii ²⁾ din muntele Emu care mai ĩnainte se numea Misi, iar acum (pe

1). . . . ξυνιόντες οί προύχοντες εις βουλήν τόν τοϋ Τοίχου υϊόν Κωνσταντίνον εις τὸ ἄρχειν ἀναδέξασθαι ἐβουλεύσαντο. Acropol. pag. 162, Cit. de D-nu Xenopol. Ist. Rom. vol. I.

2). Ὁ ἐκπολεμήσας τοὺς κατὰ τὸν Αἴμον βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὀνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κεκλήσκονται.

timpul său) Vlahi, de locurile ocupate de ei, vorbesce de pretextul revoluțiunei, și dă ca promotori pe Petru și pe Asan fără ca să facă măcar mențiune de Bulgari. Tot același, într'una din numeroasele lupte ale Valahilor cu Byzantinii ne spune de un călugăr prins în răsboi, care a fost liberat de Asan numai pentru că s'a rugat de dânsul, în limba Valahilor pe care o cunoștea ¹⁾).

Cronicarul francez *Géoffroy de Villehardouin* care a urmat pe Balduin de Flandra la Constantinople în calitate de seneșal și ca atare se luptase în contra lui Ioan, dice „*Ioan era un Vlah*” ²⁾).

Enric urmașul lui Balduin scrie către papă, după înfrângerea suferită în lupta cu Ioan, „năvăli acel Vlah Ioanițiu fără veste asupra noastră” ³⁾).

Papa Inocentiu III în scrisoarea sa către Ioan 'l numește după cum am văzut descendent al Romanilor; Ioan în răspunsul său confirmă spusele papei ⁴⁾). Ar putea să se înmulțiască încă probele care tind a stabili într'un mod evident naționalitatea românească celor trei frați Petru, Asan și Ioan sau Ioanițiu, dar le socotesc pe cele enumerate îndestulătoare.

Trupele revoluționare, cel puțin înaintea fugei căpeteniilor peste Dunăre la Cumanii erau numai români; cronicarul Nicetas nu pomenesce alt nume de cât acela al Valahilor și lucrul nu putea să fie într'alt-fel. În urma nereușitei misiunei lui Petru și Asan pentru ridicarea impositului

1) . . . και τῶν δορυαλώτων τις ἱερέων εἰς τὸν Αἴμον ἀιχμάλωτος ἀπαγόμενος δεῖται τὸν Ἀσάν ἀφεθεῖναι δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεων αὐτὸν ἐγκαλοῦμενος. Pag. 617.

2) Conquête de Constantinople : ce Ionnis était un *Blaque*, cit. de D-nu Xenopol pag. 604 Nota 11 Ist. Rom. vol I.

3) Irrut subito Blachus ille Iobanitus in nostros . . . Theiner mon. slav. merid. pag. 40, vol. I. citat de D-nu Xenopol Ist. Rom. vol. I.

4) Veđi cit. No. 2, pag. 32.

și a necinstei suferite, cei două frați se încercă ca să revolte pe ai lor și nu reușesc ; cum era să se lupte cu o împărăție așa de mare ca cea bizantină ? apoi dacă românii se codesc, cum era se se amestece Bulgarii cari primiseră o așa de bună lecțiune prin brațul lui Vasile Bulgaroctonul ? Căpeteniile române alergă atunci la violenție : fac împăratului, la Cipsele, faimoasa propunere de a le da, printr'o hârtie împărătească, autorizare de a ridica oștire dintre ai lor, pentru bizantini și un loc pe lângă muntele Emu, unde avea să 'și stabilească centrul de operațiune, pentru realizarea planului lor ; și când nici această astuție nu le reușese alergă la biserică ; aci în spusele epilepticilor se amestecă pe lângă numele de Vlah și acela de Bulgar. Ori cât de sdrobiți și abătuți erau Bulgarii totu-și, revoluționarilor le puteau fi de ajutor cel puțin ca număr. — Mijlocul le reușese, revoluția se declară ; Bulgarii însă se pare că nu s'au mișcat la apelul Românilor de ore-ce, după isbânda împăratului asupra Românilor pe care am semnalat-o, Petru și Asan nu caută ajutóre în Moesia care era populată de Bulgari, la cari era natural ca să se ducă căci le era mai la îndemână, ci peste Dunăre la Cumani, adecă în Dacia. Incă o probă că bulgarii nu sunt în óstea lui Petru și Asan este că pe timpul împăratului Alexise Comnénul, când acesta se afla în Orient, Frații Petru și Asan invadă ținuturile *Bulgarilor din jurul Seresul* și înving armata bizantină ce bivuaca acolo, ceea ce de sigur nu ar fi făcut dacă în adevăr Bulgarii ar fi luat parte la revoltă, mai ales că armata bizantină de acolo nu era numerosă, pentru ca să le inspire vre-o temere dacă nu ar fi atacat'o și dacă n'ar fi pustiit și locurile bulgarilor unde armata se afla, după obiceiul de atunci a războiului.

Scriitorii cărî pomenesc de ajutorul venit de peste Dunăre, unii 'i califică de Cumanî, alții de Sciți; orî-cum ar fi nici unii din aceștia n'aũ nimic comun cu Bulgarii și nu se pôte înțelege sub numele de Cuman, cel bulgarũ. Raporturile intime între Vlahi și Cumanî, buna înțelegere care domnesce între dênșii în tot timpul rêsboiului, ar da sã se înțelégã cã existã între Vlahi și Cumanî legãturi mai strãnse de cât acelea ale alianței. Dacă considerãm pe lângã acêsta ca cu un secol înainte, când Cumanii aũ ocupat Dacia Traianã erau nomazi,¹⁾ și ca nomazii prin traiul lor sunt cei mai puțin priimitorii de civilizațiune, pe când Cumanii sunt îndestul de civilizați pentru ca sã se încuserescã cu Francezii²⁾, trebuie sã conchidem cã numele de Cumanî și Sciți dat de cronicari trebuie sã se refere mai ales la locul de unde ajutorul venea iar nu la neam, care putea sã fie cu desãvêșire altul. pôte chiar *românũ*. Lucrul este posibil, pentru cã popórele cuceritóre, stabilindu-se în Dacia asupra populațiunei romãnesci dederã numele lor țerei întregi. Un exemplu de acest fel ne dã împêratul Constantin Porfiregentul, vorbind despre Sclavoni ñice: „cãci *pãgãniũ* dupê limba sclavonilor se tãlmãcesc, cei nebotezați³⁾“ termenul *pãgãniũ* eminentemente romãnesc, care trebuia sã fie pronunțiat de romãni este pus în gura sclavonilor numai pentru cã în Dalmația, despre care vorbesce scriitorul, dominațiunea o aveau Sclavonii.

1) Ei nu cultivaũ pãmântul ci cumpêraũ grãnele de la chersonesul Tauric. Ei se lãtirã deci, ca toate popórele nomade etc. D-nu Xenop. Ist. Rom. Vol. I pag. 521.

) Așa Guillaume fiul lui Geoffroy de Mery, contabilul Romaniel și Baudouin de Haynaut luara de soții pe câte o tatã a unui cap Cuman, Soronius; iar vestitul Nariot de Toucy, ce era înrudit cu regele Franței Ludovic cel sãnt luã în cãsãtorie pe flica craiului Ionas (numele de Soronius și Ionas nu aũ fisionomia numirilor Mongole). idem.

1. Καὶ γάρ παγανοὶ κατὰ τὴν τῶν Σκλάβων γλῶσσαν ἀβάπτιστοι: ἐρμητεύονται. De adminit. Imp. ser. 29.

Toți căpitaniî carî comandă óstea revoluționară în numele împératului Româno-bulgar Ioan, pe care Nicetes amintese, ca Chrisu, Ioan din Zagora, Eziismen sunt calificați de *Vlahi*; nu pomenese însă de nici unul bulgar.

Iscódele carî trebuiaû să fie ómeni de încredere, a căpitanelor, vorbesc limba românescă. Ast-fel Cedrenus naréză că iscódele lui Ioan, vin la dânsul și 'i dîc: *vdzits*,¹⁾ adică fugiți că vine împératul. Termenul *vdzits* este astă-dî fórte comun la locuitorii din Samarina și la satele din prejur.

Din câte s'aû spus rezultă : *Conducătorii erau români ; bulgari în mișcarea revoluționară nu erau ; Cumanii nu se pot confunda cu Bulgarii ci mai bine cu Români din Dacia*. Rămâne acum să arătăm prin ce împrejurări numele de Bulgar s'a alipit pe lângă cel Valah. Am vădut cum elementul roman din provinciile nordice a imperiului din cauza invasiunilor barbare, căuta scăpare la sud și îngroșa cifra cetățenilor romani deja stabiliți aci. Acest element, cu tóte că imperiul roman de la răsărit se transformă într'un mod lent și pe nesimțite, într'un imperiú grec, și nu mai conserva memoria originei sale de cât prin numele său de *Ῥωμαῖος*, acest element dîc, era acasă la dânsul, lua parte la sarcinile statului, lua parte în miliție ceea ce se probéză prin mărturia scriitorului bizantin Teofanes mort la 640, în modul următor : Când generalii Martinus și Comentiolus voiaû la 579 să împedice incursiunea Avarilor în provinciile sudice și 'i aștepta, pentru acest scop, lângă Balcani, în Tracia, a trebuit să renunțe din cauza unei teroricare

1). Τοῦτο γινῶντες οἱ τοῦ Ἰωάννου σκοποὶ μετὰ φόβου πρὸς τὸ τοῦ Ἰωάννου στρατόπεδον ἔρχοντες καὶ δεικίας καὶ ταραχῆς τοῦτο ἐνέπλησαν μηδὲν ἄλλο βοῶντες ἢ μὴ βεζεῖτε ὁ Τσαῖσαρ. Cedr. II pag. 457. Ist. Rom. Xenopolo pag. 572.

a lovit armata romană și a făcut-o să ia fuga. În fața soldaților trecea un catir încărcat, și fiind-că sarcina amenința să cadă „un soț al stăpânului animalului, îndreptând sarcina, striga în limba părintescă *torna, torna fratre*¹⁾. Soldații, luând pe acest *torna* ca un strigăt de alarmă adresat lor, se speriară și fugiră. Afară de al doilea ρ care este mai mult în dicerea φράτρε, propozițiunea întrégă atât ca cuvinte cât și ca espresiune este conservată²⁾ și astăzi la Români din Macedonia. La aceeași întâmplare se referă și scriitorul Teofilact, numai că în loc de τόρνα are ρετόρνα. — Organizațiunea comunală de care românii s'au bucurat și se bucură încă, creară în imperiul bizantin atâtea stătulețe câte și comune erau; aceste comune ascultau și se supuneaū autorității ómenilor mai cu vađă dintr'ênsele cari esercitaū și magistraturile comunale. Aceste magistraturi, luându-ne după ceea ce ne-a rămas încă până astăzi, din vechia organizațiune comunală, aveaū o mare putere asupra locuitorilor, prin atribuțiunile lor administrative, fiscale, judiciare póte și militare dacă judecăm după demarșa fraților Petru și Asan la Ioan cari solicită tocmai o astfel de pozițiune³⁾ pentru a pune în fapt dorul de răsbunare care clocotea în sufletele lor. — *Căpitánatele* acestea, ca să le daū numele ce 'l au încă, se uniră treptat, treptat cu revoluționarii Petru și Asan compatrioții lor și cu modul acesta reușese să ridice un mare

1). Ἐταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθώσας τῇ πατρῴᾳ φωνῇ τόρνα, τόρνα φράτρε. Theophanes pag. 397. Cit. Ist. Rom. de D-nu Xenopol.

2) *Törnă* și la alții *tóra* însemnăză nu a se resturna, ci a se inclina mai mult într'o parte de cât în cea l'altă; participiul nedefinit ἀνορθώσας din citațiunea de mai sus confirmă că nu este resturnare. Cât pentru diftongul *oa* din toarnă care nu este produs în textul grec póte se aibă drept cauză că o accentuat nu se desvoltase încă în *oa* saū că greutatea cu care grecii și astăzi pronuncia pe *oa* l'au înlocuit și în scris prin *o*.

3) Veđi Nota 1, pag. 26.

și impunător imperiū cu un caracter stabil. Cronicarul Nicetas vorbind de Chrisu care apără Strumnița pentru împăratul Ioan, zice că s'a declarat independent, ¹⁾ se înțelege că această independență nu este față de Ioan pentru care se lupta, ci față de împăratul bizantin. Tot același vorbește de ajutorul primit de Ibancu de la principele Zagorei Ioan ²⁾. Un alt atare principe este Ezismen care, pe când împăratul Balduin de Flandra pornise în contra lui Ioan, atacă Salonicul și 'l ia. El avea sediul la Prosacum și administra în numele lui Ioan locurile de acolo. Soția unuia dintre Latini anume Machione care se afla în Polopones în luptă cu *Scurus*, înscimțează despre acest eveniment pe bărbatul său ³⁾. Este imposibil încă a admite că acest Eziismen să fi fost un oficer de ai lui Ioan stabilit la Prosacum din ordinul împăratului Româno-bulgar din cauza împrejurărilor în care se afla.

Căpiteniile revoluțiunei deci sunt dupe cum s'a vădut, Români, primul act revoluționar se face de Români, ei găsesc la neamul lor mijloce puternice pentru ca să o rupă cu imperiul bizantin; ceea ce însă le lipsește, este sancțiunea operilor, este recunoascerea de drept a noului imperiū, după cum era de fapt, pe cât timp există un imperiū bizantin față de care ei sunt nisce rebeli și usurpatori. — Dacă pe Petru și Asan 'i vedem venind cu Cumanii, hotărâți ca să restabilească imperiul *româno-bulgar* și nu se fundeză un imperiū *ramân*, cauza este ânteiū ca să ademenescă prin o ast-fel de perspectivă, pe abătuții bulgari și să 'și mărească numărul aderenților prin

1) Nicetas Choniata.

2) Τῷ ἄρχοντι τῆς Ζαγόρας Ἰωάννη.

3) Τὴν πόλιν εἰσιόντα, κατέχειν Βλάχον τινὰ Ἐξουσιμένον τὴν κλησίαν φρουροῦντα τὴν Πρόσακον καὶ ὅσα ἐκείθι τῷ Ἰωάννῃ κατήκοα. Nic. Chon. Bal. Flond.

alipirea bulgarilor, și al doilea să se subroge fostului și recunoscutului imperiū bulgar. —

Sub domnia lui Ioan tendința se învederează încă și și mai bine: strămută capitala sa în Ternoza unde fusese scaunul imperațiilor bulgari, și, pe temeiul vechilor scrisori și documente prin cari Simion, Petru și Samuel, regi din primul imperiū bulgar, primiseră coróna de la papa, solicită și el însuși aceeași favóre de la papa Inocențiu al III, cea-ce i s'a acordat după cum am vădut. —

Adaugerea numelui de Bulgar pe lângă cel de Vlach, învederează inteligența și simțul politic cu care erau înzestrați cei trei frați și justifica elogiul ce Choniates 'l face unuia dintre ei. — Acest expedient politic atinge, în parte, țelul propus: Imperiul născut din revoluțiune, se substituie imperiului Bulgar, și este recunoscut de marele pontif; dar nu și de bizantinii. Latiniilor chiar cari ajunseseră domni la Constantinopole, prin trădarea intereselor tinerului Alexiu, în calitate de moștenitori ai bizantinilor, consideră pe Ioan ca *servu*, de și când ei au luat puterea, stabilirea imperiului Romano-bulgar era un fapt împlinit. — Iată răspunsul lui Balduin către solia lui Ioan, care 'i oferea serviciile și pacea monarchului român: „s'ar cuveni ca dânsul (Ioan) să nu se porțe ca un rege cu egalii săi, și ca un rob ce este, să arate tot respectul către moștenitoriile stăpânilor săi. La din contra, Latiniilor vor lua armele în contra lui și 'l vor face să plătească scump îndrăzneala și obrăznicia lui“¹⁾ răspuns fatal și pentru Balduin ca și pentru Români.

Titlul de Bulgar și mai ales strămutarea reședinței din românie în Ternoza, în mijlocul Bulgarilor are un efect desastroș pentru numele de Român. Bulgariii

1). D-nu Xenop. Ist. Rom. pag. 588.

ca uniî cari de curând avuseseră un stat al lor, a căruî amintire era încă vie în memorie, acaparează diferitele demnități ale statului sub slabiî urmași a lui Ioan Assan, înlătură numele de Vlach și rămâne un imperiū în adevăr bulgăresc, nume, sub care este cunoscut la căderea lui sub loviturile Turcilor.

Astă-zî populațiunea românească constitue mai mai fondul locuitorilor imperiului otoman pe la confini Greciei și în Grecia. Dacă înaintăm spre nord, în reversul oriental al Pindului, românii încep a se amesteca cu bulgariî cari devin preponderanți, sub reportul numeric la paralelul Iuschiupului. În reversul occidental, populațiunea românească desă la sud, mergând spre nord se amestecă cu Albaneziî. De la paralelul Croii Româniî ca element rural dispar. Atât la resărit, cât și la apus orașele conțin un însemnat număr de Români cari stabilesc ore-cum continuitatea cu Româniî din Valea Timocului, și cu micile dar valorósele coloniî românesci din Bosnia și Erzegovina¹⁾

Este imposibil de a se cunoște numărul precis saū, cel puțin, aprópe precis al Românilor, ca și a orî-căruî neam din peninsula. Orî cine s'ar încerca să dea o cifră, acea cifră este fantastică, dacă autorul nu cunoște prin sine însu'si locurile și nu a fost în pozițiune ca să aprecieze singur numărul, de ore-ce datele statistice, de și există, nu sunt în stare să ne lămurească de loc. — În Turcia, fiind un sistem de guvernământ teocratic, sta-

1). Acestia sunt resturi din coloniile aduse de Deocletian care dupě ce a abdicat s'a stabilit în Dalmația. Ἀπὸ Ῥώμης λαὸν ἀγαγὼν μετὰ τὰς φαμίλιας αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Δαλματίας χώρᾳ, τοὺς κατεσκήνωσεν οἱ καὶ Ῥωμαῖοι προσηγορεύθησαν, διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικισθῆναι, καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνυμίαν ἐπαναφέρονται. Consl. Porf. de Administr. Imper. cap. 29.

tisticele de până acum câți-va ani (nu știu dacă astă-zî, ele se fac într'ast-fel) se făceau pe confesiuni nu pe naționalități. Ast-fel fiind, toți creștinii ortodoxi fie ei Români, Greci, Bulgari, Albanezi intrau sub una și aceeași rubrică, cum deci s'ar putea cunoșce măcar aproximativ partea ce fie-care naționalitate are în numărul total al creștinilor ortodoxi? Statisticele, chiar de ar fi făcute pe naționalități, nu trebuie să obție un mare crezământ, pentru că sunt vișios făcute; cea mai mare parte din locuitorii să feresce de a declara numărul persoanelor ce au sub puterea lor, dar mai ales numărul și vârsta copiilor. — Eū însu'mi sunt trecut în *Chiutuc* (registru de recensământ) ca fiū al unchiului meu, de óre-ce, din întemplantare, m'am presintat la *Codja-Bazi* (primar), unde se afla comisiunea însărcinată cu recensământul, — căci nu 'și dă osteneala de a vizita fie care casă în parte — tocmai în momentul când tată-meū declara că nu are copii. —

Un nou motiv de eróre pentru geografii și etnografii a fost ocaionat de cërta dintre Bulgari și Patriarchie, care cërta a avut ca consecință crearea exarhatului Bulgar. Sublima Pórtă pentru ca să'si dea bine seamă de starea spiritelor din imperiū și să pună capet diferenđului într'un mod equitabil, a făcut un fel de plebiscit și a consultat pe fie-care creștin dacă voesce să menție raporturile de până atunci cu patriarchia orī voesce să o rupă cu dānsa. Cestiunea care se punea într'un mod indirect, era acēsta: *este grec* cel întreat, *orī bulgar*. — Romānii și Albanezii din deosebite localități se împărțiră atunci în două tabere ostile una celei-l-altē, și după cum voiaū, orī nu voiaū a se ține de patriarchie, îngroșau cifra grecilor sau a bulgarilor. Eată pentru-ce etnografii basați pe acest

plebiscitu, ca să 'l numesc așa, daū nisce cifre cari uimesc pe toți cei ce cunosc populațiunile și locurile ce le ocupă în imperiu. — Dacă însă va trebui ca să daū o cifră, nu voiū ezita de a admite datele statistice ale serviciului consular austriac, care nu pôte fi bănuīt nici de părtinire, și este în stare să ne dea cifra cea mai apropiată de adevăr: Iată repartiția populațiunii române din peninsula Balcanică: Rumelia de sus, locuitorī 978000, între cari 120,400 români; Bosnia și Herzegovina, locuitorī 1,336,091, între cari 289,760 români; sangiacul Novibazar locuitorī 168,000, între cari 77,300 români; Bulgaria locuitorī 2,007,919, între cari 420 000 români; posesiile imediate ale Turciei (Rumelia de jos, Macedonia și Albania) locuitorī 4,740,000. între cari 1,450,000 români. În teritoriul cedat Greciei prin tratatul din Berlin 293,178 locuitorī, între cari 137,000 români. Osebit mai sunt români în Grecia 140,000, iar în Serbia aprópe 400,000 români. Mare parte din aceștia, conduși de interes saū de ignoranță se daū de Greci saū slavi. Așa că totalul românilor din peninsula Balcanică se ridică la 3,134,450 suflete.¹⁾

Armănimea are multe calități cari, dacă exceptăm rasa domnitóre, i-aū meritat cel d'intăiū rang printre némurile conlocuitoře: se distinge prin inteligență, bravură, agerime, frugalitate, este fórte priimitóre și doritóre de cultură; ca probă este că nu există sat, nu există cătun care să nu 'și aibă scóla și biserica sa: Ce desvoltare ar fi luat acéstă ramură de români dacă școlile ar fi fost românescī! Este credinciósă angagiamentelor luate; fuge de procese. Dominațiunea otomană nu i-a inspirat vițiile lingușirii, spionagiului, fățarniciei, intrigei, viții care se desvoltă, de ordinar, la sclavi.

1) Cartea de citire a lui An. Bagav. Prefață de d-nu Gr. Grandea.

Kanitz¹⁾ vorbind despre Români macedonenî dice : „de ordinar, au reproșat țințarului lipsa sa de patriotism ; dar n'au avut dreptate. Fără un trecut istoric însemnat, împrăștiată în mici oaze printre popóarele cari vorbesc idiomele cele mai variate, printre națiuni cari au un mare trecut istoric... este de mirat că Vlachiî din Macedonia n'au fost absorbiți de multă vreme, de către popóarele care îi înconjură. Sub acest punct de vedere țințarii denotă o persistență egală cu acea a Evreilor, și cu atât mai însemnată, cu cât acest popor nu este despărțit de vecinii săi prin nici o linie de demarcațiune religioasă.“ Este patriotism la Macedonenî, până deună și dispozițiunile lor testamentare au întreținut și întrețin încă foarte numeroșe școli grecesci, în curând, cu întinderea culturii naționale în Macedonia vom vedea același lucru și pentru școlile românesci.

Ocupațiunea unei însemnate părți dintre Armâni, și mai ales a locuitorilor Tesaliei este creșterea vitelor ; în părțile sudice ale Albaniei o bună parte de Armâni se ocupă de agricultură. Se pare că această din urmă ocupațiune a avut numeroși reprezentanți peste tot unde se află Armâni, dacă conchidem după termenii agricoli cari se află în limba noastră : ast-fel *agru* ager ; *aratu-aratrum* pe lângă termenul *plug* ; *chera* și *caru giugu-jugum*, *giugie-bijugis grafiă*²⁾ *crates arie* și *arvê*³⁾-area, *vîlă-villa* ; *timone-temo* ; *vîptu-victus* (nume generic al cerealelor). Nesiguranța, luptele intestinale a

1) Serbien citat, de d-uu E. Picot. Les Roumains de la Macedoine pag. 32.

2) Prin *gratsă* se desemnă atât *grebla* cât și o uneltă agricolă de nuele impletită de óre-care lungime și lățime pe care o târăsc peste ogor, dupe semănătură pentru ca să se acopere sămënța.

3) La unii Armâni *i* se consunantiséză în *γ* ; pentru că sunetul acesta provine mai ales din *v* și numai în unele locuri din *i* și *e*, l'am însemnat și aci prin semnul *ÿ*.

căror teatru a fost peninsula balcanică până la începutul secolului nostru, a hotărât pe mulți ca să 'și lase tradiționala lor ocupațiune și să 'și îndrepteze privirea la altele în care averea nu ar fi espusă la prădăciuni de tot felul. — Ca comercianți, Armânii dovedesc o aptitudine rară ; nu este piață, de ore-care însemnătate, care să nu aibă și câte un comerciant Armân ; mulți dintr'inșii au ajuns a 'și crea situațiuni materiale es-celenți. — Economicește, dacă exceptăm litoralul Archipelagului unde se află și mulți neguțători greci, Turcia europeană este în mâinile lor. — Se disting în metalurgie. — Ca constructori au gustul simetriei și al eleganței foarte pronunțiat ca pentru meseriași cărora știința nu le vine într'ajutor. Kanitz care cunoște bine pe țințari, vorbind despre aptitudinile lor dice : „Țințarul s'a reprezentat, în general, ca având meseria de păstor sau ca dat micul comerț ; marea sa dispozițiune pentru lucrările de artă, aptitudinea sa extraordinară pentru arhitectură nu a fost notată. Exceptându-se Constantinopole, Atena și Belgrad, unde de altmintrelea, au aprópe monopolul construcțiunilor. Țințarii sunt singurii arhitecți ai Turcii și Greciei, cu tóte că i confunda adese ori, pe nedrept, cu zidarii Sérbo-Bulgari din Albania și Tracia. Țințarul scie să execute cu înlesnire, grație inteligenței sale naturale, lucrările cele mai grele ; podurile cu multe ochiuri, cupolele și bolțile.

„De cele mai multe ori Țințarul este în același timp arhitect, zidar, lăcătuș, dulgher și tēmplar. Afară de bucățile topite și făurite pe cari le ia din Austria tóte cele-lalte și le face singur. Ca argintar și giuvaer-giu, se bucură de o reputațiune meritată, și sculele în filigram din Niș și Vidin es din mâinile lor¹⁾...”

1) Serbien. citat. de d-nu E. Picot. Les Roumains de la Macédoine pag. 31.

In imperiul otoman României aŭ autonomia comunală, administrativă și judiciară. Afară de numirile magistraților cari s'aŭ înlocuit prin termenii turcesci, comuna încă până astă-zî conserva imagina *municipiului*. — „Cel mai sigur mijloc de a conserva o conquiță, ȳice d'Alembert, este de a pune pe poporul învins pe aceeași tréptă cu poporul cuceritor, și a i da acelea-și drepturi, acelea-și privilegii¹⁾.” Convinsă de acest adevăr Roma creă de timpuriu, la popórele învinse, instituțiunea *municipului* după norma organizațiunii sale proprii. Fie-care 'și avea *senatul* seŭ compus din o sută de membri și *magistrați* aleși de adunarea poporului în comițiile municipale. Membrii senatului care ia mai târđiŭ numele de *curia*, se numesc *curiales*, *curiones*, de *curiones*. — Restâns la început, menitŭ de a face cualițiunile, între comunele supuse, imposibile prin creare de interese diferite, sub împărați, sistemul municipal luă o desvoltare fórte însemnată, ast-fel că pretutindenŭ pe unde se întindea dominațiunea romană, se crează municipii. Administrațiunea lor se făcea prin mijlocul, ordinului *decurionilor* (*ordo decurionum*). El repartisa mai ales dările către stat care erau impuse pe comune, nu pe capete. — Onórea de care se bucura în cele d'ântéiŭ timpuri, *decurionii*, semnele distinctive ce ei aveau, respectul ce li se dedea, făcêu ca *decurionatul* să fie fórte mult căutat; când însă împărăția romană ajunsese în destrăbălare, când dările escorbitante, resbóiele de tot felul, prevaricațiunea funcționarilor sărăciră provinciile, împărății ca se asigure esacțiunea dădiilor făcură pe *decurionii* respundători cu propia lor avere dacă poporul nu plătea. Și pentru ca să nu 'și

1) La Turquia et le Tanzimat par Ed. Engelhard pag. 223.

înstrăineze decurionele averea, era supravegheat în întreprinderile sale ca să nu se frustreze fiscul, ast-fel că ajunge o sarcină.

Când Turcii, sub Mahomet II, dederă ultima lovitură imperiului de la răsărit, nu aduseră nici o schimbare în administrațiunea comunală, ba încă sultanul făcu pe Patriarhul economic *capul națiunii* (Milet-bași) și i încredință gestiunea intereselor temporale și spirituale a correligionarilor săi, și tot de o dată responsabil de supunerea lor. Patriarhul delegă puterea dată lui, mitropoliților și episcopilor, cari de aci înainte aũ un tribunal aparte care servește, în acela-și timp cu tribunalele Turcesci, ca tribunal de apel. În administrațiunea comunală preotul nu a putut dobândi o mai mare autoritate ca aceia ce i dă dreptul de cetățenũ în comună. Ast-fel că astă-zĩ organizațiunea comunelor noster este aproape aceiași, cu aceia de acum 18 secole. Comuna se administreză prin locuitorii săi. Toți cetățenii aũ dreptul de a lua parte la lucrările comunei și nimeni nu este exclus. Comuna are două speții de funcționari electivi, a căror sarcină nu durază de cât un an cu posibilitatea de a fi aleși mai mulți ani consecutivi; aceștia sunt Codja-bași (primar) și Azađii un fel de ajutore sau mai bine un consiliũ al primarului. În fiecare an cetățenii se strâng, după invitarea primarului, de două ori sau, dacă trebuința cere, și de trei ori. — Prima întrunire are de scop, verificarea gestiunii pe anul expirat; acesta este adunarea cea mai solemnă; toți așteptă cu nerăbdare să vadă cum a eșit *cudja başlu*; regularitatea conturilor, exactitatea pieselor justificative, aduce primarului o mare și meritată laudă; din contra este ocărit prin termenul „*fađă lae*“ (obraz negru), cea mai mare pedepsă ce ar putea să sufere,

și totuși acest epitet salvgardează avutul și interesele comune la popórele inculte, mai bine de cât cele mai ingenioase legi la popórele civilisate. Nu este cas în care primarul prevaricator, să fie dat judecății pentru sumele frustrate, de și exemple de acestea sunt foarte rare. În aceiași adunare se aleg funcționarii pentru anul următor. A doua adunare este făcută cu scopul de a repartisa impozitele *arucă hãrdjile* cum zic Armânii. Nicăieri, nu cred, ca să domnéscă o așa de mare dreptate în repartisarea dărilor, ca la dênșii; bătrânii, vèduvele, chiar când au proprietăți funciare, sunt scutite de oră ce plată, dacă cu acele proprietăți sunt nevoiți a și crește copii încă mici. — De aci înainte nimeni nu se amestecă în gestiunea primarului. Primarul încaséază sumele de la fie-care locuitor și le varsă, la epoce anumite, în visteria statului. Primarul mai are atribuțiunii judecătorești când este vorba de contravențiuni și chiar de delictes mai mici. Are dreptul de a aresta: dacă este bărbat, cel vinovat, și face arestul în casa codjabașului; dacă este femeie, în casa preotului. — Funcțiunea de *primar* este de cele mai multe oră onorifică, sunt însă și casuri în care priimesce o anumită sumă alocală în budgetul comunal. — Azazi sunt în număr de trei până la cinci după mărimea comunei. Funcțiunea lor este tot de una onorifică.

Lucrările de utilitate publică se esecută sub privilegierea autorităților comunale și cu învoirea majorității cetățenilor cari trebuie să contribue a nume pentru întreprinderea ce s'a proiectat. Acești funcționari au o foarte mare influință la cetățeni; vorba lor este ascultată cu religiozitate; în oră-ce serbare, ei cu preotul ocupă locurile de onóre, cu un cuvânt sunt înconjurați de cel mai mare respect.

Comuna are putere judecătorească, de și nu există o autoritate stabilită. Tóte pricinile civile se resolvă prin găsirea cu cale a adunării frunțașilor cari se constituiesc în tribunal, în fața cărora impricinații 'și desvoltă plângerea. Fórte rare orî se întêmplă ca sentința pronunțată de dênșii să nu fie urmată și să se ceară lumina unei instanțe superioare ca cea a mitropolitului sau a *închiumatului*. Se deschide, spre exemplu, o succesiune și erezii doresc ca să iasă din indiviziune, iată cum se face împărțirea averii: se convócă duminica sau sêrbătórea (ca să nu se jîgnescă interesele) notabilii cuartierului și după ce iaă cunoscința verbală de dorința părților sau a unei dintre părți, se constituiesc în corp judecătoreesc. Proced la facerea inventariului creditului precum și al debitului; prețuesc efectele mobiliare și imobile și apoi fac atâtea părți câți și eređi conform legii; dacă împărțirea comportă, se trag sorți și fie-care ia partea ce i-a căđut prin sorți. Dacă însă părțile nu sunt egale, cea ce se întêmplă când sunt surori (cari iaă jumătate ca fratele) sau mame (care iaă a opta parte), atunci sorțiului devine imposibil și partea de moștenire se face cu învoirea coeredilor. Câte o dată, pentru mai multă imparțialitate, la facerea părților, fie-care lucru ce intră în părți este supus sorțiului cu alte lucruri cari sunt, după expertisă, egale în valoare cu dênșul. — Acest mod de eșire din indivisiune este bun și obligatoriú pentru părți, dacă nu s'a întâmpat vre o nesocotire a vre unui articol din lege. Când una din părți nu este mulțumită și apelează la autoritatea judecătórescă otomană, tribunalul delégă pe unul din membrii lui, nu ca să împarță a doua óră, ci ca să constate dacă la împărțire s'aú observat prescripțiunile legii, în care cas confirmă împărțirea; iar

dacă s'a călcat legea, membrul delegat al tribunalului, asistat de notabili, procede din nou la împărțire. Am luat acest exemplu pentru că se ivesce mai des de cât alte contestațiuni, și pentru-că 'l cunosc foarte bine.

Armânii sunt în cea mai mare parte creștini ortodoxi; prea puțini au trecut la religiunea mahometană. Armânii mahometani locuiesc în Moglena și în satele de prin-prejur; sunt încă câte-va sate la Aspropotamo; dar toți vorbesc limba românească; cei cari atectază de a vorbi limba turcă, amestecă într'o mare parte de cuvinte armânesce și câte-va turcești. Tradițiunea trecerei la mahometanism a românilor din Moglena este îndoită : una este cea următoare : Episcopul de acolo înamorându-se de o mahometană, a trecut la Islamism, pentru ca să se pótă căsători cu dânsa, și atunci toți eparhioții săi; imitară esemplul. O alta tradițiune este că nu episcopul a trecut la Islamism, ci eparhioții, ca să scape de șicanele ce le făcea călugărul, s'au făcut mahometani.

Limba pe care vorbesc armânii din peninsulă, este o limbă neo-latină; în fondul său neo-latin se desemnă cuvinte grecesci, turcesci, slavice și albaneze. Dintre toate limbile neo-latine, cea cu care se aseamănă mai mult este cea românească a cărei dialect este. Cu cea italiană și ispaniolă are comune sunetele *lj* și *nj*; cu cea Francesă are sunetul gutural al lui *r*. Dacă la acestea mai adăogăm și o tendință, caracteristică la macedonenii, de a ajunge mai iute la sfârșitul pronunției cuvântului, un fel de accent explosiv și subit, ne facem o

idee despre impresiunea ce acest idiom lasă asupra urechei.

Independent de influențele climaterice și a înrîuririlor celor-l'alte popore conlocuitoare asupra limbei armânilor, este de notat diferența ce se observă atât în modul de pronunție cât și în cuvintele întrebuițate de la o localitate la alta. Aceste diferențe nu crează subdialecte; dar totu-și nu pot fi trecute cu vederea. Cauzele cari le au hotărît sunt mai ales, desvoltarea a parte a fie-cărei comune, desele strămutări ale locuitorilor dintr'un loc într'altul și lipsa de căi de comunicație.

Locuitorii unei comune având la îndemână toate mijlocele de cari au trebuință, fie pentru traiu, fie pentru a aplana diferitele contestațiuni ivite între dênșii, nu au nevoie să alerge la reședința unei autorități administrative sau judiciare superioare, cea ce ar fi pus în contact mai de aproape pe locuitorii unui sat cu aceia a unui alt sat și ar fi făcut ca expresiunile și cuvintele remase la una din ele, să se împrăstie și să se întindă și pe la cele-l'alte; de aci a rezultat că particularitățile de vorbire ale fie-cărei comune au rămas numai în incinta ei. Dincolo nu s'a mai întins. Lipsa de căi de comunicațiune a contribuit încă mult la viața izolată ce a adus o comună de alta. Ast-fel se esplică cum s. es.: termenul *pavrie*=frică întrebuițat la Mețova, și în *Minciu*, nu se găsește în alte părți; *pae*=zestre în toate părțile Macedoniei, *peculju* la Malovișta; *natu* în Ochrida, este necunoscut în Bitolia și în satele de prin prejur; *hiu*—sum în Tesalia, *escu* în cele-l'alte părți ale armânimeii; *pătuljü*=umbrar la Mețova, este necunoscut în alte părți; *runcu*¹⁾=nueletul care crește după tăerea pădu-

1) În latinesce *rumex* însemneză instrumentul cu care se curăță buruienile și chiar *cosor*.

rii la Meşova, nu se aude aiurea ; *vaclju*=gopeş, *avlachiu* Malovişte, *vie* Bitule etc.

Strămutările silite ale armânilor dintr'un loc într'altul, din cauza alacurilor din alte sate, au făcut ca se ducă în noua regiune în care s'au stabilit, particularităţile limbei lor cari nu se găsesc în idiomul satelor cari se află în acea regiune, ast-fel : Locuitorii Maloviştei au ocupat o dată, şi lucrul nu este aşa de vechi în cât să nu'l scie cea mai mare parte dintre malovişteni, satul, astă-zî numit *Cajani* jumătate de oră depărtare de Malovişte. Este aproape un secol de când un condotier cu o trupă covârşitoare, a atacat satul armănesc şi a împărţit casele luate pe la soţii săi ; fiind-că însă satul avea mai multe case de cât trebuia năvălitorilor, o parte dintre armâni, cei deposezaţi, fundară Maloviştea de astă-zi, iar alţii remaseră în casele lor. Cu timpul toţi din Cajanii se strămutară în Maloviştea, unii părăsindu-şi casele, alţii cedându-le la năvălitori, care încă până astă-zî aduc descendenţilor vechilor proprietari produse în natură. Tot o asemenea invasiune a distrus Voscopolea în secolul nostru : locuitorii ei, o parte, cei săraci, rămaseră ; iar avuţii se împrăştiară prin Bitule, Ochrida, Magarova, Nijopole, Curceaia ; în Austria, dintre cari o colonie la Viena ; iar unii, vre o trei sute de familii, căutară scăpare toemai în Brasilia. Din aceste strămutări au rezultat diferenţe însemnate pe care le observăm între limba maloviştenilor şi a satelor din apropiere, ast-fel : *sci* la Malovişte are aceeaşi pronunţie ca şi la Români din Dacia Trajană, adevărat *şti* ; la toate cele alte sate din apropiere *sci* s. es. : *estî* la Maloviştea : *esci* Cruşova. *V* înainte de *i* se pronunţia peste tot ca γ grecesc. Maloviştenii 'l pronunţia ca *ghi* s. es. : *ghitel*=vitulus ; *ghinu*=vinum, etc. În toate satele din prejur se aude *omlu*=homo, la Maloviştea o

mul; batezu saŭ patigiunea în tôte părțile numai la Maloviștea se aude termenul *bobotéză*. De unde vor fi venit locuitorii din Cajani, cestiunea rămâne de cercetat.

Dintre tôte idiomele neamurilor conlocuitoare cu români în peninsula Balcanică, acelea cari aŭ exercitat o înriurire mare asupra dialectului macedo-român, sunt limba greacă prin școlă și biserică; limba turcă prin administrațiune. Bulgarii și albanezii aŭ avut o înriurire cu totul secundară. Tôte cuvintele străine însă ori care ar fi fontăna de unde aŭ curs, sunt modelate după regulile și legile cari guvernă dialectul.

Termenii greci se raportă :

1) La tot ce se atinge de biserică : aghiu = ἄγιος ; dispoți = δεσπότης ; episcopu = ἐπίσκοπος ; afendu = ἀθέντης (alătura de termenul preftu = preotŭ) ; diac = διάκονος ; aghia sotiră = transfiguratio (din ἄγιος și Σωτήρ) ; evaughelismou = εὐαγγελιστὸς ; piste = πίστις ; anastase = ἀνάστασις (alături de termenul Pasce) ; trisaghe = τρισάγιον ; agripnie = ἀγροπνία ; vimă = τὸ ἄγιον βῆμα (alături de altarŭ) ; ufteche = ἀκτόηχος ; saltire = ψαλτήριον ; hristo usitat numai în Clisură pentru termenul Crăciun usitatŭ la toți cei l'alți români, prescurtare din τὰ χριστοῦγεννα evloghie = εὐλογία (pe lângă termenul urăciune) ; Fota = Boboteaza (din τὰ φῶα ; este usitat numai în clisură) ; în cele-l-alte părți ale Macedoniei se usită termenul Pă-tigiune ; la Maloviștea și în alte câte-va sate din Albania *Bobotéză* ; Aghia Triada = ἄγια Τριάς (Rusalje se usită ca se desemneze numai Sămbăta morților) pragmatico = πραγματικὸς, sulmucsire = ἐξομολόγησις, (spovedire) pindartu = πέντε ἄρτους.

Esceptându-se *sum chetru* = sântu Petru, *sumedru* și *sumetru* = sântu Dumitru ; *stavinerea* = sânta Vinerea ; *stămăria* = sânta Maria.

2) Termeniî de scolă s. es.: dascălŭ=διδάσκαλος; sculie=σχολή; canonă=κανὼν [rigla]; paradigma=παράδειγμα; matimă=μάθημα; alo=ἄλλο (se întrebuinteză ca se arăte noul model ce profesorul dă scolarului pentru scris). Exighise=ἐξήγησις (traducțiune); exetaxe și extase=αἱ ἐξετάσεις (examenŭ); catortose=κατόρθωσις (corectiure) cundillu=κονδύλιον (condeiŭ); taxe=τάξις (clasă); pinacă=πίναξ; mathitiu=μαθητής (școlarŭ); simathitiu=συμμαθητής (colegŭ), etc.

3) Termeniî judecătorești introduși cu ocasiunea jurisdicțiunii de care se bucura arhieriei: anaforae=ἀναφορά (petițiune). diche=δική (jus); paretise=παραίτησις (demisiune); canone=κανὼν (lege bisericască) nomŭ=νόμος (lege); decastirie=δικαστήριον (tribunal); grămaticu=Γραμματεὺς (grefier); Zitimă=ζήτημα (proces) etc.

4) Termeni de politețe cari aŭ relativ, un câmpŭ întinsŭ în orașe comparativ cu satele ast-fel sunt: calimera=καλή ἡμέρα (alături de bună-dzua) eftaristise=εὐχαρίστησις (mulțumire) arisire=ἀρέσκειν (alături de plătsere, usitatŭ în sate), idipathie=ἰδοπάθεια (voluptate); malista=μάλιστα (maî alesŭ) pălăcârsire și paracrasire=παρακαλεῖν (rugare); lipon=λειπὼν (așa dar); calotih=καλότυχος (fericit), elpida=ἐλπὶς (speranță), evghenia-ῖ=ἡ εὐγένειά σου (domnia ta) chir=κύριος (domnu), iperifanŭ=ὑπερήφανος [mândru]; pripsit=ἐμπρεπής [cuvios]: alihe=ἀλήθεια [adevăr]; omos=ὄμιος (însă) harisire=χαίρω (bucurie); ghiasu-ghianasu (formulă usitată când închină cine-va, cui-va, prescurtare din εἰς ὑγείαν σου și răspunsul ὑγείαν νὰ ἔχῃς); mitizias (termenu usitatŭ după ce cine-va a închinat ca răspunsŭ probabil deteriorare din μὲ ὑγείαν σου); tihe=τόχη (soartă) timie=τιμή (onoare) și verbul timisire=onorare: stolisire=στολίζω (alături de adărare, a împodobi): stismă prin unele părți în loc de muru fără ca să se fi per-

dut acest din urmă cuvânt, probabil provenit din $\kappa\tau\acute{\iota}\sigma\mu\alpha$ =chindisire la români din Tesalia înseamnă dobândire provenit din verbul grec $\kappa\epsilon\rho\delta\acute{\iota}\zeta\epsilon\iota\nu$, la cei-l'alți români înseamnă brodare din $\kappa\epsilon\nu\tau\epsilon\acute{\iota}\nu$.

Se notăm că Românii din Tesalia și anume tribulul nomad, caciauni, au dialectul cel mai deteriorat.

Cuvintele turcescî impuse prin dominațiunea othomană, afară de câte-va, introduse foarte de curând de când bon tonul a început să ceară amestecare de cuvinte turcescî printre cele românescî, sunt relative :

1) La termenii administrativi s. es. : Vileaete=provincie, sangiacu=district, valiu=gubernator, mutisarif. capul districtului ; megelise=consiliu ; codja-bașu=primar ; aza=consilier ; caimacan=capul unei subprefecturî și zăbit ; vizir, ghiumbruche=axiz, sarae=palat.

2) Termenii judecătorești ca : ihimate=tribunal, cadiu=preș. de tribunal, muftiu=interpretul legii, satrazam (ministru de justiție), chiatip=scriitor, arzoaltă [petițiune] zândane=închisoare și hapse-mefchemee=tribunal, etc.

3) Termenii religioși ; hoge=preot turc, giamie=biserică, menareaua=minare, imam=demnitate religioasă inferioară, imarete=spital, vacăfe=termen generic care desemnă scoala și biserica, alaversin=să dea D-zeu (în loc de Alah-versin), bairame=bairam, ramazane=ramazan, curbane=sacrificiu, mihtepe=scoală turcească, teche=scoală superioară, sunete=circumcisiune, etc.

4) Termenii militari și tot ce privesce resboiul : nizamu=ostaș, redifu=recrutu, ciadăre și ciadră=cort. Toți termenii de grade milităresci : serascheru=general, aschere=oaste, talime=exercițiu militar, tufече=pușcă topă=tun, tupciū=tunar, etc.

Notă. — Iarba de pușcă este desemnată prin *barota* din $\nu\pi\rho\acute{\iota}\tau\iota\varsigma$; *vulbură* și *bulvură* din *pulvis*.

5) Cuvintele iulmac=blană, ihtizae=nevoe, nămuze= ambițiune, ihtibare=renume, ciuruche=beteag și alte multe.

Bulgarii și Albanezii nu au putut avea mare înriurire asupra dialectului Macedo-român de cât foarte puțină și aceea limitată la locurile unde se afla bulgarii și albanezi. Nici o dată aceste două popoare nu au avut vreun mijloc ca să potă să 'și impună limba ca cele-l'alte două despre care am vorbit; mai mult încă, românii credea condițiunea socială a Bulgarilor, mai puțin a Albanezilor, cu mult mai inferiōră de cât a lor. Acastă credință, nejustificată, pōte, a făcut mai mai imposibile încuscirile între români și bulgari. În timpul din urmă însă, din cauza rāririi tinerilor, cari caulă loc prin alte țeri, căsătoriele între romani și străini au devenit mai dese, și totu-și plâng pe fata care a luat pe un străin. Bētrânii încă până astă-zī nu consimt se 'și „înece feata“, cum se đice pe acolo. Din contra străinii se măgulesc printr'o ast-fel de încuscire. Cu tōte acestea în dialectul macedo-român, sunt cuvinte slavone și de cele mai multe ori sunt și în limba din Dacia Trajană.

FONETICA

VOCALE

Sistemul vocalic la Macedo-români, nu diferă de acela al Românilor din Dacia Traiană ; pe lângă vocalele moștenite de la Români, mai avem și vocala palatală *ă* și guturala *â* care desemnă întunecarea nu numai a sunetului *a* ci a tuturor celor-l'alte vocale.

Atât în cuvintele latinesci cari s'aũ conservat, cât și în cele străine romanisate, vocalele, aci 'și modifică sunetul, aci se înlocuiesc prin alte vocale. Fenomenul acesta se observă nu numai la vocalele neaccentuate, dar și la cele accentuate, cea ce este un caracter distinctiv al limbei românesci în genere. Cele-l'alte limbi surori, cu toate că presintă exemple de schimbări a vocalelor intonate, totu-și aceste exemple sunt relativ foarte puține.

De asemenea cantitatea prosodică a vocalelor și calitatea consunelor care le urmază n'aũ putut să le ferescă de modificări și de înlocuirii. De

acea în pertractarea în parte a vocalelor nu voiŭ ține seamă de cantitatea lor, căci nu presintă vre-un interes particular la nici una din vocale; voiŭ trata însă aparte pe cele accentuate și separat cele neaccentuate, pentru că printe vocale sunt unele cari se mențină daca aŭ accentul pe dênsele.

A

1) *a* accentuat 'și conservă sunetul sêu genuin s. es. *apa*=*aqua*; *carte*=*charta* (cu însemnarea ce o are la D. r.); *ararŭ*=*rarus*; *favă*=*fabba*; *casă*=*casa*; (cu însemn. D. r.); *sare*=*sal*; *barba*=*barba*; *vaca*=*vacca*; *natu*=*natus* (copilu de țăță). Același lucru se observă la cuvintele de formațiune propriă cum: *scăpitata*¹⁾=*occa-cus*; *umbrata*²⁾=*umbra*; *mâncata*³⁾=*manducatus* (tru mâncata a luniljei=în descrescerea lunei), *asparta*=*spar-sus* (tru asparta a băzareljei=la spartu târgului), etc.

2) *a* accentuat se modifică în *ă*:

a) La pluralul substantivelor feminine s. es.: *tsitate*, *tsitătși*=*civitas* (cu însemnare de fortăreță); *cară*, *căr-nurî*=*caro*; *prada*⁴⁾ *pradzî*=*praeda*; *pade*, *pădzî*=*equor*, (din tema verbului *pandere*), *fatsa*, *fătși*=*facies nare*,

1) *Tricui di gŭimitate*
aŭimșŭ în *scăpitare*.

C. Belimace cartea de aleagere. A. Bagav, p. 155.

2) La *umbrata* tsea 'rcorósă. Georg. Murnu. Revista Macedonia No. 1 pag. 20.

3) Români macedoneni formeză substantive din supinul verbelor ca și latini. Ast-fel din *scapitu*, *scăpitare* se formeză, scă-pitată, din *umbrescu*, *umbrare*, *umbrată*. Aceste substantive se întrebuințeză în acetași timp cu substantivele formate din infinitiv ca și la D. r.

4) *Prada* nă lŭara
ele din hóră

nări= naris (cu însem. de nas); bisaga¹⁾, bisădzî, bisaccium, păzare, păzări=forum (cuv. ture. înseamnă piață, târg); harao hărăi=Χαρά, iulmae, iulmăi (cuv. ture. blana vizibilă de la haine). mărăza, marăzi=maeror (cuv. ture. adoptat în limbă cu atât mai lesne, cu cât se apropia de cuvântul latinesc *moeror* pe care românii trebuie să le fi avut sub o altă formă, după cum au pe mărătă din *moeroratus*), halate=hălătzi=(ture,) instrument.

NOTĂ. — La pluralul substantivelor feminine care au la nominativ singular accentul pe antepenultima *a* accentuată de ordinar se menține, sunt însă și exemple de modificări ast-fel *masina*. *masine=oliva*; *lacrima, lacrimi²⁾=lacrima*. *Sarica săritsi* și *saritsi*.

Se esceptă apă *ape=aqua*, *sasma sasma*.

b) La persoana III-a singular a perf. verbelor de conj. I s. es.: *alăvdă=laudavit*; *măcă=manducavit*; *cljima clamavit* (cu însemnarea lui chemare); *spigiură=juravit*. etc.

3) *a—â* accentuat urmat de *n* sau *m* se modifică în *â*, ori care ar fi numărul și calitatea consunelor care le ar urma. s. es:

Cânipa=canabis; *lândura³⁾=hirundula*; *pâne=panis*; *cântu=canto*; *frângu=frango*; *cându=quando*; *sândze=sanguis*; *cânura=lana* (Massimu⁴⁾ vede într'acest cuvânt un derivat al verbului *carere* și admite că forma din care a rezultat, termenul *carura*. Dacă și cerea *cânura* ar fi născută din forma *carura* ar fi trebuit să aibă accentul pe penultimă și să se pronunțe

nóptea pri lună
di sum curuna.

C. Belimace, rev. Mac. No. 1.

1) În unele localități *disagă*.

2) În Moscopole se aude *lagrima*.

3) Românii din Olimp au *arândura* și *arândura*. Viegand.

4) Glossariu.

cânúra ca tóte substantivele în *ura* de proveniență verbală cum este *coptura* din *coeș*; *arsura* din *ardă*, etc; Pe de altă parte, sub raportul înțelesului este departe de a se justifica etimologia savantului lexicograf român; *cânura* implică ideia de alb. Insemnează torsătura cu care se urzesc care mai în tot-d'a-una este albă, în cazul contrariu se numesc *chenare*; mai însemnează încă lână și numai albă; nici o dată nu se dice: *acumpărai cânura*, dacă luna nu este albă. De aceea, socotesc că mai mult ar trebui să fie apropiată, dicerea *cânura*, de adjectivul *canus*=alb și ca formă generatrice *canula*. Intocmai cum din adjectivul *vetus* se formează *vetulus vetula* de unde forma românească vechiu-veghe. Macedo-română veclju, veclje din adjectivul *canus* s'a format adjectivul *canulus*, la Macedo-români *cânuru-ă*. Acest adjectiv aplicat numai la lână aretându-și calitatea, a ajuns a desemna însă-și lână. Exemplu de transformare a unui adjectiv în substantiv ne presintă limba italiană în termenul *vecchio*=bătrân. La Macedo-români exemplu de adjectiv, devenit substantiv este *natu* din *natus*, *cuvată*=strachină de lemn din adj. latinesc *cavatus*; *sântu*=*sanctus*; *câmpu*=*campus*; *trâmba*=*trama* *plâmtu*=*planctus* (cu însemn. de *plans*) etc.

NOTĂ. — Vorbele *ană*=*annus*; *lantse*=*lancea*; *flambura*=*flamura*; *banda*=*tuba* de și *a* pe *a* urmat de *n* și *m* totuși *a* conservat pe *a* nemodificat. Se mai adăogăm la acestea și neologismele: *lampa*=*lampas*; *stampa*=*stampa* (ital.).

b) La pers. I plur, a pres. și perf. indicat. la verbele de conj. I s. es.: *mâncăm*, *manducamus*, *manducavimus*; *alăvdăm*=*laudamus*, *laudavimus* etc.

NOTĂ. — Se menține *a* la pers. I singul. și plar. a

imperf. indicat. s. es. : măcamă *manducabam, manducabamus* ; a lăvdămă, *laudabam laudabamus* etc.

4) *a* accentuat se înlocuesce prin *e* în dicerile : *Cljem*=*clamo*, pers. II *clje*ñî ; *meru*=*malus* ; *ngreu*=*gravis* ; *ghenar*=*Ianuarius* ; *cljee*¹⁾=*clavis* ; *fléma*=*flama* (Veđi N. 17), (termenul *fleamă* s'a specificat numai pentru a desemna infernul ; *iu tru fleamă ti duseși*, are același înțeles ca și espresiunea D. r. : unde dracu te ai dus ; pentru a arăta *flacăra* avem termenul *fleaca*).

5) *a* accentuat în *i*.

Gljindura=*glandula* ; *chipita*=*vertex* (din caput), *inima*=*animus*.

a accentuat în *u* :

guva=*cavea* ; *puleană* și *puljană*=*palum* (reteveiă la D. r.).

6) *a* accentuat în *o* este singurul exemplu : *Foame*=*fames*

7) *a* neaccentuat se modifică în genere în *ă* s. es. :

Căchină=*cacchinus* ; *căprina*=*caprae lana*, *fărină*=*farina* ; *pendură*=*pendula* (din *pendere*) ; *lărdie*=*lardum* ; *călămaru*=*μύρι* ; *viglă*²⁾=*vigilia*, *Sărună*=*Σαλώνα* *pălăcărăsescu*=*παρακαλώ* ; *păscui*=*pavi* ; *alăvdămă*=*laudamus* etc.

8) Se exceptă, și menține pe *a* cu sunetul gemin :

a), *a* proagogenic înaintea tuturor cuvintelor cari încep în latinesce sau în limba de unde s'aŭ împrumutat cu *r* : *Armân*=*Romanus* ; *arădă-rideo* ; *arachiu*=*rapio* ; *ararū*=*rarus* ; *ardătsina* ; *radicina* ; *aratse*=*recens* (cu însemnare de *rece* ; *armănū*=*remaneo* ; *araftu*=*ράπτης* ; *arșăne*=*pudor* ; *armazane ramazan* (turc.). *arichic*=*raki* (turc. *rachiū*).

1) La unii Români se pronunță *cljae*.

2) Nu se găsesce usitat de cât la Malovișteni.

b) proagogic înaintea altor consune : *alavdu*=*laudo* ; *amura*=*mora*, *afutare*=*futuere* ; *achăchisire* și *achică-sire*=*capiscere* (ital.) ; *alimpidă*=*limpidus amagru* și *amacru* și *macru*=*macer* ; *acumpărare* și *ancuparare*=*comparare* *avinare*=*venari* *alare*=*lavare* ; *amare*¹⁾=*mare axéne*²⁾=*ξενετιὰ* ; *asburare*³⁾

9) c) *a* inițial în dicerile :

Avdăre=*audire* ; *ascundu*=*abscondo* ; *arina*=*arena* ; *ardeare*=*ardere* etc. *aușu*=*avus* (cu însemnare de bătrân).

NOTĂ. — Atât *a* proagogic cât și *a* inițial se menține la toate formele fie nominale fie verbale, fie derivate : ast-fel *arăchita*=*rapta* ; *avdzăi*=*audivi* ; *arinosu*=*arenosus* ; *ancupără*=*compara* ; *amagrilji*=*macri* ; *ascumta*=*secreto* (adverb, într'ascuns) ; *arșu*=*arsi*, etc.

10) *a* neaccentuat în *e*.

Cljemamu=*clamabam* ; *cljimai*=*clumavi* ; *cljemată*=*clamatus*.

11) *a* neaccentuat în *i*.

*Biserica*⁴⁾=*basilica* ; *bisiliocă*=*βασιλικόν* (busuiocă), *pispilire*=*velare* (compus din *pri* sau *pi* și *spală* ; acest din urmă termen s'ă pierdut și nu se conservă de cât în compusul *pispilire*, care nu se găsește la toți Macedo-românii. În satul *Beala* este foarte comun ; terme-

- 1) Ah ! Domnică, la *amare*
Ma s'tidutsi, ca s'ti fatzi pescu
Eă pescarū făr'amănare,
Mi facă ca s'ti pescuescu

Rev. Mac. No. 3, pag. 56.

- 2) S'nu m'sedzi multu tr'*axéne*
S'măstindzi-tiniretsle a méle.

Rev. Mac. No. 2, pag. 34.

- 3) Pulju *asburătorū*, Domniță,
Cara s'hiba s'ti falsi, mine
Avinatorū făr di frică
Mi facă, s'alagu dupa tine.

Țașcu Iliescu, Rev. Mac. No. 3, pag. 39.

- 4) Prin unele localități se aude *băsearică* ; în altele *băsearcă* și *bisercă*.

nul *spala* se găsește cu aceeași însemnare la Italiani, Ispaniolii *espalle*, Francesii *épaule*, însemnează a acoperi pe cine-va); platîmă, = *platanus*.

12) *a* neaccentuat în *u*.

Culinde = *calendae* și în forma derivată *culindarū* (este un băț zugrăvit pe care 'l pòrtă când umblă la culinde; moș ajun la D. r.), *suturare* = *săturare*, *sutura*, *suturamū*, *suturatū*, etc; *fumealge* = *familia*; *cundu*²⁾ = *quando*, *busuljacū*³⁾ = *βασιλεικόν* (gopeși); *Sum chetru* și *sum*⁴⁾ *Metru* (în loc de sântu Petru și sântu Dimitri; *cuvata* și *cavată* și *guvată* însemnează strachină de lemn din adj. latinesc *cavatus*).

13) Grupa vocalelor *i* și *a*, adecă *ia* la terminarea cuvintelor se transformă când în *e* când în *ie*.

Se transformă în *e* când consuna care precede este nna din licidele *l*, *m*, *n*, sau una din consunele mute, capabile de a se transforma; *i* neaccentuat din grupă, transformă consuna și nu se mai aude, iar vocala *a* se schimbă în *e* s. es.: *fumelje* = *familie*; *urfañe*⁵⁾ = *orphania* *hiije* = *filia*; *ușe* = *ostia*; *tsañe* = *tibia* (?) *ilje* = *ilia*; *a-próche* = *propia* (imperativul de la verbul *propio*). Dacă însă *i* este accentuat se menține, ceea ce se întemplă în neologisme, s. es.: *irmie* — *ἐρημία*, *ziñie* = *ζημία*, *Marie*

1) La umbrata fadzlorū,

Platañilorū ș'a bradilorū

C. Belimace, C. de Aleagere de A. Bagav, pag. 67.

2) La Români din Olimp, Viegand.

3) Cu tru plu tru iarba vérdé

Cu mânăle tru *busuljacū*.

Revis. Mac. No. 2, pag. 35 (din culegerile d-lui N. Cosmescu).

4) Alai gione, gione aleptu

Tsi va mî fudzî cătră sum Chetru.

N. Cosmescu, Rev. Mac. No. 2, pag. 34.

5) Ceea ce probează că cuvântul acesta nu pòte proveni din grecescul Orfania.

=*Maria*, cupie=*copia*, politie=*πολιτεία*; saltichie=*ψαλτικεία*; ilichie=*ήλικία*.

E

14) *e* accentuat în genere se conservă, oricare ar fi cantitatea lui *s. es.* :

Mesu=*mensis*, veciju=*vetulus*, aleptu¹⁾=*electus*, apresu=*apprensus* (din *apprehensus*); cheptū=*pectus*; pergura=*pergola*; Pîlistera=*Peristara* (Περιστέρα); tesu=*tentus*; feciu=*fecit*; felse=*fecit*; este=*est*.

15) *e* accentuat se póte diftonga în *ie*, vocala *i* se aude dacă este preces de una din licidele *l, m, n*; dacă de una din cele mute, o modifică; ast-fel :

Ljepurū=*lepus* (din *liepure*); m̃ergu=*mergo* (din *mergo*, cu înțelesul ce l'are la D. r.) ñelu=*agnelus* (din *nielu*) herū=*ferum* (din *fieru, hieru, heru*) cheru și prin unele părți cherdu=*perdo* (din *pierdu, chiecdu, cherdu*); văr-*vescu*²⁾=*verbescio* (din *verbiesco, verviescu, vărvescu*); m̃edzū=*medium* (*miedzu*); m̃ere=*mel*, (din *miele, miere*); ieste=*est*; here=*fel*.

16) *e* diftongat în *ia* :

Șarpe=*sarpens* (din *sierpe, siarpe*); șara=*serra* (din *siera*, ferestrău; m̃arē³⁾=*mel* (veđi n. precedent); ṽaspe=*vespa*; m̃ardze=*mergit*; hiarbe=*fervet*; șapte=*septem*; chiatra=*petra*; hiare=*fel*; iaste=*est*; iarba=*herba*; iapa⁴⁾=

1) Transformarea lui *e* inițial latinesc în *a* la macedo-români se esplică prin afinitatea ce are consuna *l* pentru această vocală.

2) Veđi Nota 2, pag. 44

3) Oh! tu *a mare*.

S'vrure ș' avere.

C. Belimace, Rev. Mac. No. 1.

4) Văzesc pădrle di munte, de chiprele de iape de arugirea a caljlor, tsi loclu nu lji ncape

G. Murnu, Rev. Mac. No. 3.

equa ; dzama=ζέμα ; dzatse=decem ; aratse=recens (cu însemnare de *rece* la D. r.)

17) *e* diftongat în *ea* când se află în penultima și este accentuat, la toate substantivele feminine terminate în *a* s. es. :

Nearcă=nerca (din noverca) ; measa=mensa ; seara=sera ; teacă=θηκά tseara=cera ; feata=feta (din fetus) ; cada=haeda.

18) Dacă însă forma, fie nominală, fie verbală, este terminată în *a* sau chiar în *ă*, iar *e* accentuat se află în penultima, diftongarea se face la unii dintre Macedo-români, iar la alții nu, s. es.:

Chele și cheale=pellis ; fete și feate=fetae ; featse și fetse=fecit ; aprease și aprese=aprensit ; ch^rdica și cheadica=pedica ; m^lljere și muljare=mulier ; cheptine și cheaptine=pecten ; chedine și cheadine=pensa ; dureare și durere=dolere.

19) Când ultima este în *i*, *e* accentuat din penultima rămâne neatinsă, s. es.:

Dzeñi=genae, m^rerdzi=mergis, erghi=herbae ; chetri=petrae, șeri=serrae, etc.

20) *e* accentuat urmat de *n* se transformă adesea în *i* s. es.:

Culinde=calendae ; părinte=parentem ; minte=mentem ; dinte=dentem ; merinde=merendae ; tindu=tendo ; avin^u=venor ; arina=arena ; virin^u=venenum ; viⁿu=veni ; vintu=ventus ; aprindu=apprehendo ; tsina=coena ; cu toate acestea, pendura din pendere (la D. r. cui^u).

21) *e* accentuat se transformă în *â* :

a) În dicterile : fr^ânu=frenum ; v^ârnu=velunus.

b) la gerundiul verbelor de conjugarea II și III-a s.

es : mânânda-lui=*manedo* ; frângânda-lui=*frangendo* ;
vrânda-lui=*volendo*.

22) *e* accentuat în *o*, în expresiunile :

ĩ'o sete='mĩ e sete ; ĩ'o foame='mĩ e fóme ; verbul
e pers. III singulară de la *a fi* se transformă în *o*, câte
o dată cade și la *u* s. es. : ĩ'u frigũ='mĩ este frigũ ;
ĩ'o doru și ĩiu doru di dada='mĩ este dor de mama ;
adjectivele posesive a vostru=*vester* ; lȝopur=*lepus*.

23) *e* neaccentuat se menține în cuvintele :

Pecuñũ¹⁾ și peculju=*peculium* ; pecatũ=*peccatum*.

24) *e* neaccentuat în genere se transformă în
i s. es. :

Midua=*medulla* ; dintana=*rostrum* (din dentem) vi-
rinu=*venenum* ; bișică=*vesica* ; mintuire=*cogitare* (din
mens) ; chirdum=*perdimus* ; picuraru=*păstor* (din pe-
cus) ; mirinde=*merendae* ; chiptinai=*pēctinavi* ; apirire=
apperire (cu înțeles de a se face zi) criscui=*crevi* [din
cresco] ; criscut, închidicare=*împedicare* ; afitare=*nasci*
(din fetus) ; chitriș ; ntsirai (din ntseru=*cerno*) ; șidzui
(din șed=*sedeo*) ; tsilarũ=*cellarium*. D-nu Veigand mai
dă pe lângă forma *tsilarũ* și forma *kelarũ*, acéstă din
urmă de și usitată la Româniĩ din Albania este luată
de la Albanezii chelari, *m'afră dera si chelari*, tóte par-
ticulele monosilabe terminate la latinĩ în *e* la noi sunt
terminate în *i* s. es. :

mi=*me*, tzi, lji, di, pri iș pi, etc.

25) *e* în *ă* :

Vărřesc=*verbescio* ; tzânũ=*teneo* ; vârdzare (din verde
insemnează plăcintă cu verdețuri).

1) *Peculjũ* cu însemnare de zestre : tsi peculju lȝ'auduse : *pe-
cuñũ* se numesce ori-ce dar mai ales în bani care se face noulũ
născut cea ce se consideră ca sacru pentru mame ; espreșiunea,
'dedũ și *pecuñũ* însemnează la D. r. am cheltuit tot ce aveam,
'mĩ am cheliuit și părul din cap.

26) *e* în *u'* s. es. :

Ciurñidă=χερμαος ; surinǔ=serenus.

27) La începutul cuvintelor grece, *e* inițial se consunantisează și se aude ca γ grecesc ; la Români din Maloviștea se aude ca *ghe*.

Ast-fel : Ghiurtie=εορτή.

28) Grupa de vocale *ea* de la finele cuvintelor se transformă în *ia*. Dacă consuna care precede este una din cele capabile de înlocuire, *i* o transformă și dispăre, ast-fel :

Viñe=vinea, aroșe=rosea, iar dacă consuna nu se pôte modifica *i* se aude pe jumătate, s. es.: arie=area, eu de asemenea devine *iu* cu aceeași observare ca și la *ea* s. es.: călcâñu=calcaneum, malju=malleus.

I

29) *i* accentuat, rămâne când nemodificat, când se înlocuesce prin vocala *e*.

I accentuat se conservă în dicerile : hǎlju=filius ; frigu=frigus ; vǐnǔ=vinum ; vǐǔ=vivus ; vǐte=vitis ; scriǔ=scribo ; chinǔ=pinus ; cărina și crinǎ=carina ; ilje=ilia ; mi mǐru=miror ; vie=via (cu înțelesul de păraiaș la D. r.) ; vǐñe=vinea, etc.

30) *i* accentuat în *e* :

Sete=sitis ; vedu=video ; verde=viridis ; veduva=vidua ; cenușă=cinis ; peru=pirum ; semnu=signum ; pescu=piscis ; secu=siccus ; lemnu=lignum ; tserclju=circulus ; aveglju=invigilo, etc.

31) Dacă *e* care ia locul *i* se găsec la penultimă și silaba următoare este terminată în *e*, *e* din penultimă se diftongează în *ea* întocmai cum ar

fi un *e* original (veđi No. 17); diftongarea este generică la unii români, iar la alții se menține *e* neatins, ast-fel :

Pere și *peare* (plur. din *peru*) ; *verde* și *vearde* ; *seme* și *seamne* ; *lemne* și *leamne* ; *vede* și *veade* ; (pers. III-a Ind. pres.) ; *sete* și *seate* ; când însă ultima este terminală în *ă* diftongarea se face la toți Macedo-românii, *s'veadă*=*videant* ; *aveaglă*=*invigilat* ; *s'iveardă*¹⁾=*invirescat* : *s'seaca*=*siceat* ; *neaua*²⁾—*nivem*.

I accentuat în *ă* s. es. : *dzăca*=*dico* ; *dzășă*=*dixi* ; *dzăsă*=*dictum* ; *avdzăi*=*audiri* ; *avdzăre*=*audire* ; *arău*=*rivus* ; *aradu*=*video* ; *arășă*=*rissi* ; *arășă*=*rissum*.

32) *i* neaccentuat se menține în ȕicerile :

a) *Puric*=*pulicem* ; *pulicaru*—(*policiarium*) *policem*.

b) La verbele cari aũ avut pe *i* accentuat, înlocuit cu *e*, când accentul se deplasează, *i* revine s. es. : *videmũ*=*videmus* ; *videts*=*videtis* ; *videam*, *videai*, *videbam*, *vidzui*, *vidzură*, *vidi viderunt*, *vidzuta*=*visum*, *videare*=*videre*, *aviglămu*, *avigljats*=*invigilamus*. *invigilatis*, *avigljam*, *avigljai* *avigljată*, *avigljare*=*invigilabam*, *invigilavi*, *invigilatam*, *invigilare*, *sicămũ*, *sicats*, *sicămũ*, *sicai*, *sicata*, *sicare*.

33) *i* neaccentuat în *e* :

Tôte exemplele cari se pot da nu aũ un caracter statornic la toți Macedonemii, căci la unii se aude ca *e*, la

1) Macedo-românii aũ verbul *nvirdzescu*=a inverzi pe care 'lũ usită ca și D. r. : *Masĩnlu este unũ pomu care s' tsâne tutunã frundzãle nverdzite* ; cartea de Aleag., pag. 113, alătura de densusul, macedo-românii mai aũ și verbul *nvirdare* care se nsită numai în expresiunea : *s'tsã nveardă* care se dă aceluia care a săvârșit vre-o faptă saũ lucrare distinsă, fie materială fie morală.

2) Ascăpămu di iarna grea
Dede bunlu Dumnidzău
Di furtuñi, amarũ di neauã
Și di șcort atselũ arau.

alții ca *i* ast-fel: oaspitsi și oaspetsi, *hospites*; capite și capete=*capita*; șoarils și șoarets=*sorex*.

34) *i* neaccentuat în *ă*:

Aradem, arădets=*ridemus*, ridetis, săcată=*infirmus*, (din *siccus*), vârtute=*virtutem*; vârtosă.¹⁾

35) *i* final se aude foarte scurt sau abia se aude;

a) La pluralul substantivelor s. es: meri=*mali*; calji=*equi*; hilji=*fili*; mitsi=*parvi*; sotsi=*socii*; luchi=*lupi*; cucotsi=*galli*; gioñi=*juvenes*

b) La pers. II-a singular de la indicativ prezente: cotsi=*coquis*; aruchi=*rumpis*; dutsi=*ducis*; mătși²⁾=*manducas*; afji=*invenis*; viñi=*venis*. etc.

36) Dacă însă *i* final este preses de două conșune, sau de diftongul *au* (veđi No. 63) se aude ca *ă* sau ca *i*, s. es.:

Sântu, sântsă=*sancti*; socru, socri=*socri*; hevri=*febres*; pescu, pești=*pisces*; minte, mintsă=*mentes*; avdu, avdză³⁾=*audis*; caftu, caftsă=*quaeris*; alavdu, alavdză=*laudas*; vindu, vindză=*vendis*; stringu, strindzi=*stringis* (cu însemnarea de la D. r). dormu, dormi=*dormis*; mergu, merdzi=*mergis*; crescu, cresci=*crescis*; herbu, herghi=*ferves*; cantu. cantsă=*cantas*; aveglju, aveglji=*invigilas*; corbu, corghi=*corvi*; vulpe, vulchi=*vulpes*.

37) *i* dispare la plural înaintea articolului, se

1) Ce mai vrătosu-mă lă de fară țegile méle

Din Coresi Psaltirea pag. 135 vers. 4

2) La unii dintre macedonenii se aude *mătși*.

3) Ah ti gïuru ș'ti sprigïurü,
 Dao dsăle s'mi mprumutsi,
 S'dau nă neauă căt unü murü
 Ca s'o ngljetsü cu iedzljï tutsi

C. Belimace, Rev. Mac. No. 1, pag. 8.

menține când este preces de două consune, disparițiunea lui *i* din tema, corespunde cu menținerea lui *i* de la articol ; menținerii lui *i* din tema corespunde scurtimea aceleia a articolului :

Perlji=*pilli*; hillji=*corghilj*; sâmtsâlji; cusurilji=*consobrini*; merlji; socrilji; domnilji; gioñlji; ocljilji: *oculi*.

38) *i* inițial în ȋicerile compuse cu prepozițiunea *in* dispăre, s. es. :

Naltu=*inaltus*; ndregü=*indirigo*; mplinü=*plenus*; ntindü=*intendo*; nbunare=*mitescere* (din *in* și *bun*); neljinui=*nclino*; nclidu=*includo*; ngljetsare=*inglaciare*, *intru* cu tóte formele sale conservă pe *i*.

NOTĂ. — Unii dintre macedonenii înlocuesc adesea pe *i* prin *a* ast-fel: *analtu* (plop înalt); *ancljişu* (*ancljisü* poarta); *anveatsă carte*=*discit* (din *invitiare*): *nvescu* și *anvescu*=*investioc*, etc.

39) *i* accentuat orî nu, se înlocuesce prin *u* în verbul *umpleare*=*implere*, și tóte cele-l'alte forme, în ȋicerea *dzua*, *u* nu póte fi provenit din *i* a lui *Dies* ci din *v* a termenului *diva*.

40) În terminările *ia*, *ie*, *io*, *iu*, *i* se leapădă :

Lamña=*lamia*; ilje=*ilia*; aprochiü=*appropio*; hilju=*filius*.

41) *i* inițial în cuvintele grecesci se aude ca γ grecesc, ast-fel :

ŷatru=*Ἰανρός*; ŷenar=*Ianuaris*, ŷianachi=*Ἰωαννάκης*
ŷiromie=*Ἰεροκομισιον*; ŷiani=*Ἰωάννης*, etc.

O

42) *o* accentuat, în genere, s'a conservat :

Portu=*porto*; potu=*possum*; nodü=*nodus*; osu=*os*;

domnu=*dominus*; moru=*mорий*; coru=*cornu*; doru=*dolor*; sora=*soror*; foc=*focus*.

43) Cea mai însemnată modificare ce încercă o accentuat, este diftongarea sa în *oa* cea ce se întemplă:

a) Când *o* accentuat aflându-se în penultima, ultima este terminată în *a* sau *ă* s. es.: roată și roata=*rota*; moară, moara=*mola*; hoară, hoara=*χώρα*; oară, oara=*hora*; coadă, coada=*coda*.¹⁾

La persóna III-lea sing. și plurală a pres. Indicativ la verbele de conj. I; arogă=*rogat*; poartă=*portat*; toara=*tornat*, etc.

La persóna III-a sing. și plur. a pres. subjunct. s. es.: coacă=*coquat*; s'moară=*moriatur*; s'aroadă=*rodant*; s'poartă=*portent*; s'poată=*possint*.

b) Când ultima este terminată în *e* atât la nume cât și la verbe: moale=*mollis*; foale=*folis*; boatse=*vocem*; sudoare = *sudorem*; coaste = *costae*; moare = *moritur*; oare = *χώρας*; coatse = *coquit*; poate = *potest*.

Să notăm, pe lângă acestea, substantivele oarfănū = *orphanus* și șoaricū = *sorex*.

NOTA. Dicerile: floră, flora=*flos*; ploscă, clotsă = (lovitură cu piciorul); botsă (un vas de cositor asemenea ploscii în care se conservă rachiul la drumeji); rosă = rață nu diftongează pe *o*.

44) *O* accentuat în *u*.

a) În terminarea latinească *ione*: incljinăciune = *inclinationem*; lertăciune = *libertationem*; ghismăciune = *decimationem*! pătigăciune = *baptisationem*; amărăciune, etc.

b) Când *o* accentuat, este urmat de *n* sau de *m* s. es.:

Curuna = *corona*; punte = *pontem*; munte = *montem*;

1) Diez susține că diceria *eda* nu derivă din *cauda* ci din *coda*

frunte¹⁾=*frontem* ; frundză²⁾=*frondem* ; săruna=*salono* ;
ascundu=*abscondo* ; tundu=*tondo* ; nu=*non* ; bunu=*bo-*
nus ; numa=*nomen* ; să mai notăm și adjectivul nedifi-
nit: tutu=*totus* și urdinu=*ordino*.

45) Substantivul *pondu*³⁾=*pontus* conservă pe
o în contra regulei :

Cuvântul grec *piruna*=*πειρών* intră în regulă ; *limone*
Λερών= nu.

46) *o* accentuat în *a* :

Nao=*nova* ; *nao*=*novem* ; *anao*=*nobis* ; *avao*=*vobis* ;
praṽda=*πρόβατον* ; *nama*⁴⁾=*nomen*.

47) *o* accentuat în *ă* :

Nău=*novus* ; *frămte*⁵⁾=*frontem* ; *frândză*⁶⁾=*frondem*

48) *o* neaccentuat de cele mai multe ori de-
vine *u* :

Curuna=*corona* ; *cusurinu*=*consobrinus* ; *scudie*=*σκόδι* ;
urica—*formica* ; *murmintu*⁷⁾=*sepulcum* (*monumentum*).

1) Numai la o parte dintre m. r. se aude ast-fel între cari și
la Malovișteni.

Maste albă di t' năvaū.
Trandafilă di tru Maiu,
Cu lutseaferei luminoși
Ditr'atseruluī fruite scoși.

Cartea de Aleag. pag. 67.

2) Termenul *frundza* se mai aude și ca *frândză* ; fie-care din-
tr'ênșii și au însemnarea lor. *Frundza* are însemnarea identică
cu același termen de la D. r.

Vedetsi cum *frundza* cade ! cum loclu arușasce.
cum negura ș'umbra cu straīlu murgū 'nveasce

Rev. Mac. No. 3, pag. 68.

Frândză însemnează fôie de carte, s. es. : câte frândze *alepsisi*
— câte foi ai citit.

3) Dicerea *pondu* nu se usită, de cât în espresiunea „*iu tru*
pondu“ care equivalează cu espresiunea D. r. „unde dracu“ : m.
r. mai usilă și „*iu tr'amerea*“ în acéstă din urmă espresiune se
traduce dicerea *pondu* din cea d'intéiū.

4) Diforențiat de *numa* ; însemnează *faima*.

5) Veđi pag. Nota 2 .

6) Veđi pag. Nota 3 .

7) La Maloviștea se aude morminte.

49) Orî de câte orî în fleșiune saŭ în derivațiune o 'și perde accentul se schimbă în *u* :

Soră la plur. *surorî*, *surata* formă derivată din *soră* (la Macedonenî se dă acest nume numai unei singure domnișore care însoșește și servește pe mireasă) ; *nora* *nurorî*=*norores* ; *noru*¹⁾, *nurare* ; *portu*, *purtâmŭ*, *purtatsî*, *purtam*, *purtaî*, *purtă*, *purtatŭ* *purtare*, *giocŭ*²⁾, *giucâmu*, *giucatsî*, *giucai*, *giucatu*, *giucare* ; *morŭ*, *murii*, *murire* ; *domnu*, *Dumnidza* ; *doru*, *durere*, *surinu*³⁾ etc.

50) *o* de la terminațiunea verbelor latinesci la macedonenî trece în *u* pronunțiat scurt dacă este preces de *o* singură consună, întreg dacă este preces de *două* s. es. :

Facŭ, *cocŭ*, *mĕrgŭ*, *tsânŭ*, *adarŭ*, *cântu*, *vindu*, etc.

51) *o* neaccentuat în *ă* și *ă* :

Fântana=*fontana* ; *adărare*=*adornare*.

Un singur exemplu se presintă în care *o* ar fi înlocuit prin *i*. *Viriulu* (vĕnt care suflă de la nord) *Βορρῆας*. *Surinu*, (veđi nota 3 pag. 77) este mai probabil că deriva din *serenus* iar nu din *soare*.

Di sum plocile di murmintsă
Strg' a noștri buñi pămintsă.

Bel. Malovișteanul, Cartea de Al. pag. 32.

1) La unii dintre Macedonenî se aude și *nior*.

Când fugŭ lilji ts'armañlji, armăñi pondie mută

Di vimt cutrierată, tu *nioare* lăi scherduta.

Revis. Mac. No. 3, pag. 70.

Și verbul format din el ; *niorare*.

toamna... Picurarlu *nioratŭ* făr' de harao.

La Maloviștenî verbul este *nourare* :

Nourara muntsă s'yajjurî

Lăi codru ghionlu *totu*

Rev. Mac. No. 1 pag. 8.

2) Verbul acesta se găsește și sub forma *agiocu* care înseamnă *a se juca*, fără *a* proagic înseamnă *a danta* și *a muta* ; *giucai tute din casă* echivalează cu „am schimbat locul tuturilor lucrurilor din casă”

3) Înseamnă locul expus la arșitsa soarelui ; *sirinŭ* echivalează cu *senin*.

U

52) *u* accentuat se conservă :

muru=*murus* ; *furnu*¹=*furnus* ; *utre*²=*utren* *furu*=*fur* ; *cula*=*turris* (It. *culla*) ; *mula* sau *mulare*=*mulus* ; *minutu*=*minutus* ; *pulju*=*pullus* ; *gura*=*gula* ; *putsu*=*puteus* ; *fumû*=*fumus* ; *turdurû* și *durdurû*=*turgidulus*³ (fr *dodu*) ; *Turtura*=*tuturem* ; *runcu*=*rumex*.

53) *u* accentuat în *o*

ar.șû=*ruber* ; *cotû*=*cubitus* *roamigû*=*rumigo* ; *nora*=*nurus* ; *ploae*⁴=*pluvia* *scotu*=*excutare* ; *doi*=*duo* ; *gione*=*juvenis* ; *moare*=*muria* *toamna*=*autumnus*.

54) *u* accentuat în *iu* :

nu se găsește de cât în dicerile *liuftă*=*luptă* (din *luc-tare*) și *plîmbu*=*plumbum*. Se pare că modificarea lui *u* în *iu* nu este a noastră, ci împrumutată de la Albanezii care au în limba lor aceste două cuvinte, cu aceeași pronunție și însemnare.

55) *u* accentuat în *ă*—*a*.

lândura=*hirundula* ; *scarpa*=*scrupus*.

56) *u* accentuat în *e* :

chera=*curus*

57) *u* accentuat în *i*

inclîdû=*includo* ; *diplu*=*duplex* probabil luat de la greci *διπλῶς*, *schifură*=*sulfurem*.

58) *u* neaccentuat se conservă în genere la începutul și în corpul cuvântului :

1) Prin unele părți se aude și *fură*, pe lângă termenul *cirépu*=*cuptor*.

2) Tot pentru burduf măi este și termenul *vatălahû* care se u-sită în acela-și timp ; pe alocurea *utre* a dispărut și nu s'a conservat de cât în proverbul :

Di porcu *utre* nu s'fatse

3) I. Massim „glosariu“ art. *durdu*.

4) Vezi No. 43, a

suptsăre=*suptilis*; urzăcă=*urtica*; curcubeta=*cucurbita*; rumigai=*rumigavi*; rumigare=*rumigare*; (ruminare

59) *u* ne accentuat în *o*:

pericol=*periculum*

60) *u* accentuat în *i*:

chiprișă=*cupresus*; hivărie=*paicimonia* (din rădăcina verbului gubernare¹) lilude=*λωλοῦδι*

61) *u* final se aude întreg, cu sunetul seu gemin;

a) Când este preces de două sau trei consune, ori care ar fi calitatea acelor consune:

oelju=*oculus*; socru=*socrus*; sumedru=*S-tu Dimitrie*
 aflu=*invenio*; agru=*ager*; ohtu=*tumulus*; calcu=*calco*
 caldu=*calidus*; mulgu=*mulgeo*; naltu=*altus*; tumbu
 și tumba=*τόμβος* în baza latinitate *tumbus*. fr. tombean
 imnu=*ambulo*; câmpu=*campus*; sântu=*sanctus*; cându
 și cândo=*quando*; frangu=*frango*; prândzu=*prandium*
 chipru=*cimbalum*; cheptu=*pectus*; sorbu=*mespilus*
 (moș=*mon*) tserbu=*cervus*; merdu=*merda*; (fr. merde);
 amurgu=*obscurus*; v̄ermu=*vermis*; părciu=*hircus*;
 murnu=*murinus*; surpu=*usurpo*; favru=*faber*; că-
 pestrū=*capistrum*; escu *sum*;

b) când este preces de o vocală:

scriu=*sribo*; beau=*bibo*; lju=*sumo*; arău=*rivus*;
 dau=*do*; arau=*reus*; (cu însemnare de malus) ațneu=*meus* etc.

62) *u* final este scurt, semi-sun, *ŭ*

Când este preses numai de o singură consună:

1) Numai Armăniî din Olimpă cu terminul acesta. Toți cei-lalți Armăni din peninsula au terminul *lilice=lilium*; contractul cu Grecii a făcut ca se adopte dicera *lilude*, în locul dicerei *lilice* pe care trebuie se fi avut o.

facă=facio; ndregă=dirigo; tseră=coelum; vedă=video; heră=ferum; grână=granum; etc.

63) Articolul *lu* menține pe *u* întreg, când se lipsește la sfârșitul cuvintelor cuprinse în regula No. 61, b și No. 62 cari începă pe *u* final al temei;

Arălu, tserlu, anlu, herlu, merlu, cal-lă, aratu=aratrum; pomlu; prunlu; și sprumlu etc.

Când articolul *lu* se adăogă la finele cuvintelor cari intră în regula No. 61, a, începă pe *u*:

Somnul; domnul, căpestrul; prânzul, sântul, vîermul, murrul, favrul, merdul, părciul etc.

64) grupa vocalelor *eu* și *iu* dă naștere la fenomenul observat la No. 40

pușă=puteus roșă=roseus; prândzu=prandium; alju=allium;

Nota. soche²=sabucea substantiv derivat din săucă=sabucus¹; nu modifică pe *c*.

65) Se aude distinct ambele vocale din grupa *iu* în:

Advurbul *iu*²=ubi.

Y.

66) Nu este posibil a se da o regulă precisă asupra trecerei acestei vocale în dialectul Macedonén; de orice-ce, atât cuvintele latine în cari

1) Cea mai mare parte din Armăni din peninsula pronunță *chipuri*. La armăni din Tesalia și Albania sudică *chipru*:

Și ciocañi, chipre sună și cântetse de jale

Și iară vine dzua și iară fugă n cale

G, Murnu Rev. Mar. No. 3 pag. 70

2) *soche* se numește canaoa de la bute; în sens metaforic, *mentula*.

3) *Acia* se înfrică, *iu* nu era frică. Diac. sal. de I. Bianu pag. 139 Vers 10.

figurează, cât și în cele grecesci introduse, sunt foarte puține și în ele variațiunea este mare: ast-fel

a) *y* în *u*

avasü¹=*abyssus*; tumba²=Τύμβος

b) *y* în *a*

Tămpănă=*tympanum*

c) *y* în *i*

schipoñŭ³)=γῶψ

d) Se consunantisază în *ŷ* în dicerea:

ŷarŷirŷ=*hydragirus*

æ. œ.

67) Diftongul *æ* devine :

a) *e* în dicerile: *edu*=*haedus*; grecŷ=*græcus*; uvreu=*hebræus*; tserŷ=*quæro*; În forma derivate din acest din urmă verb, tsiritoñu=*mendicus*, vorba compusă tsiripâne *mendicus*, se găsește transformat în *i*

b) *a* în dicerile: pradă *præda*; dzadă=*tæda*;

68) *œ* se înlocuește prin *e* în dicerea tserŷ=*coelum*; prin *i* în tsimă=*cœma*.

au

69) Diftongul *au* sub raportul pronunției prezintă, la Macedonenii, o particularitate care lipsește la toate limbile neo-latine: vecinătatea cu

1) Construcțiune de lemn, cu un canal de scurgere, destinat spălării vaselor.

2) Vezi Nr. 61, a.

3) *schipoñe* se întrebuințează în câte-va sate din Albania occidentală; termenul vultur se întrebuințează mai des în Machedonia alături cu vorba: orña, cu aceeași însemnare. Acest din urmă termen latinesc după fisionomie, se pare că derivă, în virtutea unei metafore, din dicerea *ornus*=frasin care crește în munții stancoși, pe unde vulturi și așeză cuiburile:

Nascuntur steriles saxosis montibus orni. Virg.

grecii a făcut ca diftongul *au* să se pronunțe ca *av* când este urmat de o ligidă sau de o mută dulce, *af* înaintea explosivelor.

avra=*aura* ; *avdũ*=*audio* ; *alavdũ*=*laudo* *adavgũ* *adaugeo*
avlie= $\alpha\beta\lambda\eta$; *avgustu*=*augustus* ; *avlachiũ*= $\alpha\beta\lambda\alpha\acute{\xi}$; *caftu*=*quæro* ; din tema lui *cautus*.

70) *au* în *u*

ureclja=*auricula* ; *putsinũ*=*paucinus* (pauci)

71) *au* în *a* :

taru=*asinus* ; (din *taurus* ; Țicerea țară este usitată cu acésă însemnare numai Clisura.

CONSUNE

Consunele în limba Armânilor. au un caracter mai stabil de cât vocalele ; de și încercă fie-care din ele modificări numeróse, și înlocuirii prin alte consune de felul lor, greu dispăre urma consuneii.

Afara de consunele latine, în dialectul macedonean mai sunt, sunetele consunantice *lj*, *ñ* pe care le represint prin *ñ* și *ñ* dupe origina ce are, *θ*, *γ*, *χ*, pe care le represint prin semnele *h*, *ñ*, *th*.

Consune licide.

L

72) *L* și conservă sunnetul genuin inaintea vocalelor *a o u* atât în silabele accentuate cât, și în cele ne accentuate s. es :

Lărdie=*lardum* ; *alau*=*lavo* ; *lumină*=*lumen* ; *locu*=*locus* ;

73) Cea mai însemnată modificare a lui *l* este muiarea lui în *lj* cea ce are loc :

a) când *l* este înainte de *i* sau *e*, urmat de o vocală

s. es. muljere=mulier; fumealje=familia paljū=palea; malju=malleus; alju—allium; ljertare=libertare; talju=(It. taljiare). etc.

b) Când *l* este urmat de *i* sau *e*, orî care ar fi vocala latină din care aceste din urmă derivă, este preces de *c* și *g* s. es. Cljee și cljeaec=clavis; incljidu—includo; gljemu=glomus; ngljĭtire=inglutire; incljinaciune=inclinatio etc.

c) *L* final urmat de *i*: calji=equi; chelji=pelles vĭtselji=vitulli; cătselji=catuli; molji=molles; scolji=su blevas; etc.

74) Înainte de *isa* *e*, aci *l* se înmăie. aci se conservă (veđi No. 15) ast-fel:

ljĭnu=limun; ljĭtsa=licium; ljĭșor=levis; gălĭjina=gallina; ljepure=lepus; scântelje=scintilla; limba=lingua lingărsu=helluo; (din lingere); licuriciu=cicindela; liĭvinu=libetinus (diminutivul din lebes; la macidoneni servă ca se desemneze clondiru destinat a conține unt-de-lemn; ado liĭvinlu di undelemu). liva=levis (?) însemnăză vĭntu de tómnă care de și nu este tare, dar, rece; lilice¹=lilium; legŭ și ljegu=ligo; lemnu=lignum; lene și linivosŭ pigritia piger.

75) *L* se înlocuește prin licidu *r* s. es.:

Burete și bureate=boleta meru=malus; mascurŭ=masculus; sare²=sal; lingura și lingra=lingula; căróre³ calorem; hiru=filum; Vurguru=Bulgarus; pĭrpĭrună⁴=

1) Mușateats a Mailui mesu.

Când lilicilea lui esu,
nu si scrie cu cund lj-lŭ
cum nu s'eântă ca birbilju.

Cart. de Aleg. pag. 67

2) se đice șălire iar nu săriră=saramura

3) Că tse ũ vineși tora veara
tora veara ș' prima-veara
pri căróre ș' asudore

Reo. Mac. pag. 35 (din gapeș)

4) pe alocurea păperune și perpuna.

papilionem ; Arbinesŭ *Albanus*; cicioru și cioru=*petiolus*; furidzină=*fuliginem* ; birbiljiu=*bilbili* (alb) în alte părți însă se aude și ca *l bilbilgu* ; sărire¹=*salire* ; moară=*mola* ;

L devine *n* în zicerile *innare*=*ambulare* ; ciuñare=*ejulare* ; alantu=*ille alter* (la D. R. ăl-l-alt).

76) L se lepădă în urma lui *r* la unii, se conservă la alții dintre macede-români ; ast-felŭ cărligu și cărigŭ=*cirrus* ; Caru=*Carolus*, aurare=*ululare* ; (urlare=*aurlare*=*aurare*, veđi No. 75) marle și mară=*marele* ;

Femomenul acesta mai are locŭ și la articolul *lu*, la vorbele terminate în *r*, prin singoparea vocalei finale ; ast-felu parlu și paru=*palum* ; perlu și peru=*pilus* ; merlu și meru=*malus* ; hirlu și hiru=*filum* etc, în acest casŭ *u* final se aude plin.

77) L între doue vocale se leapădă în ȳicerile : midua=*medula* ; ia=*illa*.

78) *L* se vocalizează în cuvintele :

steao=*stella* ; sufrântseao=*supercilium* ; űao=*agnela* ; șao=*sella* ; vîtseao=*vitula* catsao=*catula* ; maseao=*maxilla*. Tot în acest grup trebuesc adăuse și zicerile mardzeao=*margea* la D-r. și măgheao, *gaura aculuŭ*, acărŭ *l* apare la plural.

NOTA, arao, *rea*; chirao=*Κορία*; harao=*Χαρά* ; nu trebuesc confundate cu cele de mai sus de-și există oare care analogie între dânsese ; *o* final la aceste din urmă este un adaos necesitat de accent care, dupe cum se va vedea, cată se stea pe penultima. Ast-fel *rea*, la macedonenii dupě cele vęzute la No. 8, și No. 28 trebuie se ajungă la *are* sau *ara* din cauza atracțiunii ; cum însă

1) se mai aude și *arsărire* și *ansarire*

nicî un nume nu are accentul pe ultima, s'a făcut și cu dînsul, cea ce se face cu cuvintele străine *oxitone* introduse în limba Macedo-românilor, adică s'a adăogat un *o*: din *ara* s'a făcut *areo* din *chara*, *charao* etc.

Dacă guturalele înaintea lui *l* urmat de *i* sau *e*, oare cum hotăresc căderea lui *l* în *lj*; apoi labialele din contra 'l conservă; nu este exemplu în care: *pli*, *bli*, *ple*, *ble* se aibe pe *l* înmuiat: se va dice *plinu*=plenus; *blidu*, *plisade*, *vlechiu*; *pliscot*; *plecat* etc.

79 În dicterile-paltire și cele-alte forme verbali, *veclju*, *plătare*, *l* 'și schimbă locul și avem *platire*, *plăti*, *vlechiu*, *paltare*.

M

80) *M* 'și conservă sunetul său propriu înaintea consunelor și a vocalelor, afară de *i* s. es: *Martsu*=*Mars*; *mâncu*=*manduco*; *mescu*¹⁾=*dono*; *morū*=*morior*; *murū*=*murus* etc.

81) *m* înainte de *i*, când acest din urmă este original se aude ca *nj* pe care 'l însemnez prin *m* cu tildă (~) de asupra. s. es.

mi mîru=*miror*; *mîcu*=*parvus*; *mîla*²⁾=*miser cordia*; *mî dede* = *mihi dedit*;

82) Dacă însă *i* nu este originar, ci înlocuiesce o altă vocală, *m* 'și conservă sunetul său:

1) Verbul *mescu* se usită la Macedonenî numai ca se desemne darul ce priimesce o mireasă cu ocasiunea nunții, sau noul născut cu privilegiul născereî sale, s. es *o mîscu cu un inelu*=i a dăruit un inel; *mîscu natlū cu una iîne*=dăruî noului născut o vie. în cel d'întîi cas, toate mișterile devin *peculjlu* miresii; în cel d'aldoilea, *pecuñlu a natlū*.

2) Micloschis 'l derivă din slavicul *milu*; Maximu în „glosariu, din dicerea grăcă *μείλια*; această din urmă derivațiune nu respunde legilor fonetice căci din *μείλια* nu am putea avea, în limba macedo-româna, alt-ceva, de cât *mîlja* cea ce nu este. Veđi No. 40.

minte=mentem; minciună=mendacium; misura=mensura; mi=(acc) me; mirinde=merenda; misale¹⁾ din temensa (mensalis); imiru=ἰμῆρος:

83) *m* se înmóie înaintea lui *i* final:

pomū, poĩmĩ=pomus; dormu dormĩ=dormio; curmu, curĩmĩ=fatigo fronimu, fronĩmĩ=φρόνιμος etc.

84) Posibilitatea diftongării lui *e* accentuat în *ie*, a făcut ca în unele ȕicerĩ *m* se se înmóie și înaintea lui *e* ast-fel:

aĩneu²⁾=meus; ĩnergu=mergo (cu însemnare de *a merge*; ĩmere=mel; ĩmercurĩ=mercurĩ la D.r; diftongarea neputând avea loc în casurile când *e* nu este originar, *m* se conservă neatins: meru =malus, amestec=misceo.

85) *m* se înlocuesce prin *n* în ȕicerile dirinare³⁾ dirimere; furnica=formica; ciurĩida=κεραυĩδα (acc); picneză⁴⁾ picmeză pecmez (turc).

La o ȕparte de Romãnĩ *m* se lepãdã în ȕicerea furnica formica;

86) La Vlaho-Livadieni *m* devine *p* în ȕicerea: mușat=formosus, la eĩ se aude psatu⁵⁾

În verbul brire=observare, la cele-l'alte forme verbali ale sale, se pare cã *m* este schimbat în *b*; la Macedo-romãnĩ nutrire însemneazã a privi; o parte dintr'ĩnșĩ 'l pronunța mtrire, prin transformarea lui *m* în *b* btrire,

1) Însemnãzã fața de masã și chiar însã-șĩ masa=ședzi pe misale=ședĩ la masã.

2) Romãnĩ din Tesalia nu 'l modificã, eĩ ȕic a meũ.

3) și s' dirina vĩu prilocũ

s'ljĩ si frigã limbã focu.

Belimace Cart. de aleg. pag. 32.

4) un fel de sirop care se face din must de strugurĩ care înlocuesce mierea.

5) Nda ti featse ahtare psatã.

Veigand, Die Sprache der Oly. Wal. pag. 10, vers 5.

brire. Acastă din urmă diceră diferențiată însemnează a da atențiune, a observa.

N

87) *N* 'și ține sunetul genuin când se află înaintea orî cărei vocale afară de *i*:

natŭ=*natus*; *nercu*=*novercus*; *năfatire* și *fănătire*=*satiari*; *noră*=*nurus*; *câne*=*canis*; *nare naris*; *nare*¹⁾=*honor* (termenul generalmente întrebuițat pentru tradițiunea dicerii latinescî *honor*, este tiñie, de origine grecă, τιμή. La Daco-români, termenul *onore* este un neologism; acela însă care are aceeași însemnare cu *onóre*, și care este împrăștiat în masa poporului, este cuvântul slavice *cinste*; și la Daco-români și la Macedonenî termenul *honor* este înlocuit, la cei d'intăiū prin slavicul *cinste*; la cei d'al doilea prin grecescul *tiñie*, căci nu este posibil să admitem că coloniștii lui Trajan, și elementul român din Macedonia, să nu fi adus cu dânși și acest cuvânt care era așa de des întrebuițat la Români. Exista espresiuni comune atât la româniî din Dacia, cât și la cei din Macedonia, care nu pot fi esplicate de cât numai dacă admitem conservarea termenului *honor* la Români. Espresiuni ca *n'are nas*; *nu are nare*, *ljasparse narea*; *ljfrânse narea*; nu există la nici una dintre limbele neo-latine; la tóte însă găsim termenul *honor* întrebuițat în casurile în care Româniî dîc *n'are nas*, saū la Macedonenî *nu are nare*. Explicațiunea ce se dă espresiunilor acestora este că „celor necinstiți se tăia nasurile“. Dacă această explicațiune ar fi cea adevărată, ar fi trebuită ca să existe și la alte popóre, la Greci mai ales, cea ce nu găsim; gre-

1) Termenul *nare* equivaléză cu *nasus*; *naris* la macedonenî este usitatū numai la plural *nări* și *nările*.

cii aŭ espresiunea :δεν ἔχει μοῦτρα dar ea se traduce mai mult prin *n'are obras* de cât prin *n'are nas*, și nu se pôte presupune că este luată de la Greci. Esplicațiunea trebuie căutată aiurea : sub raportul fonetic atât *honorem* cât și *narem*, trebuia să ajungă la aceeași formă adecă *nare*, mai apropiată pentru *narem*, iar pentru *honorem*, după ce a trecut prin formele *onore*, *noare* și *nare* dupe cum din *adforas afară*. Când influența slavonă, prin administrațiune și biserică, impuse termenul *cinste* la daco-români, iar la macedoneni, tot prin același mijloc, influența grécă impuse termenul *timie*, dîcerea *nare* exista la amândouă rămurile de Români. Dupe o scurgere ore-care de timp, când aducerea aminte a însemnării termenului *nare* din *honorem* se pierdu cu desăvârșire, s'a confundat cu *ommimul* sēu *nare* din *naris*, și apoi, prin estensiune, s'a aplicat organul întreg (*nas*).

88) *n* înainte de *i* urmat de o consună se conservă :

Cărniciu=*graternio* (fr. *carnet*) însemneză pungă de lemn ; *niheama*, *nifeama* și *niheama*=*paululum* (D-nu Veigand vede în acest cuvânt, un compus din *na*=*una* și δέαμα=*privire* ; din punctul de vedere fonetic nu este nimic de zis, nu este așa întru cât privește însemnarea, orî câtă bună voință s'ar pune, pentru a ajunge la însemnarea de *puțin*, ce are la Macedoneni ; și apoi nu este nici o urmă, în vre-o espresiune, care să invedereze că termenul grecesc δέαμα, pôte să fie luat și ca *parte*, pentru-că, la macedoneni, să ajungă a însemna *puțin*. Termenul *niheama* trebuie apropiat mai mult de *infima* (pars) cu care se apropie mai mult după înțeles) și după derivațiune nu este imposibilă ; considerând sistemul accentuării la Macedoneni și cele

vădute la No. 30 și 31. Intre ȋicerea macedonescă *niheamă* și cea latinescă *infima* avem o ȋicere care stabilește ore-cum trecerea de la *infima la niheamă* și care fără îndoială este formată din ȋicerea latinescă. Acestă ȋicere este *nhima* care arată direcȋiunea, de sus în jos s. es. *s'duse nhima=s'a dus la vale; cădzu nhima=s'a cufundat*); *nipărtica=vipera*; *nipot=nepos*.

89) *n* Inainte de *i* urmat de o vocală sau de *i* final sună *ñ*;

schimñ=spini; *chiñi=pini*; *călcañu*, din *călcaniu=calcañeus*; *pituroañe* din *pituroanie=plăcintă cu multe foi*; *tsiritoñu=mendicus* (No. 40); *măñi=manus*; *viñi=venis* etc.

Se escepta *nioru*¹⁾=*nubes*.

90) *n* se transformă în *m*:

a) inaintea consunelor *t* și *ș*

frămte=formten; *frămtu=fractus* (tema *frang*); *strimtu=strictus* (tema *string*); *sămtu=sanctus*; *ghimtä=gentem* (cu însemnarea ce are la Italiani, multime); *umtu=unctus*; *frămșu*²⁾=*fregi* (tema *frang*), *strimșu=strinxi*; *timșu*³⁾=*tetendi*;

n se menține în ȋicerile:

Munte=montem; *punte=pontem*; *fântăna=fontana*;

1) Fără iara visculosă
Cu un tseru di lapte umtu
cu lilice di lușină
ș' tu *niori* di atlaz' ascumtu.

Revist. Mac. pag. 20

In alte localități se aude și *noură*.
Nourora munța ș' văljuri
lăi Codrugionlă totă

Belimace.

2) se mai ȋice și *fregiu*

3) verbul a întinde are doi perfecti: *timșu* și *tașu* tot așa de usitați.

cuventa=*conventus* (cu însemnarea ce are la D. r.);
vintu¹⁾=*ventus*.

n se lépădă înainte de *s*
tesū=*tetendi* apresū și aprimșu=*incendi*

b) înaintea labialelor :

Limba=*lingua* ; mpingū, cu însemnarea ce o are la D. r.

91) *n* devine *l* în ȃicerea :

Lumta=*nupta* (cu înȃeles de nuntă).

92) *n* se înlocuesce prin *r*,

Virghiră=*virginem* ; doară=*donum* (se usită pentru
a desemna darurile ce se duc de mire, la mirésă saū
de la mirésă, la mire cu ocazia logodniī saū nunȃii),
invirināt=*invenenatus* ; mormintu=*monumentum*.

93) *n* se lépăpă :

a) Când se află în urma lui *r* la uniī, iar la alȃii se
conservă :

Cară și carne=*carnem* ; ariclju și arniclju=*reniculus* ;
pituriclje și piturniclje=*coturnicula* ; toru și tornu=*tor-*
no ; corū și cornu=*cornu* ; furu și furnu=*furnus* ; vēr-
nu și verū=*vel-unus*.

b) înaintea lui *s* :

Measă=*mensa* ; mesū=*mensis* ; tesu=*tensum* (din *ten-*
dere) ; apresū=*incensum* ; cusurinū=*consobrinus* ; mi-
sură=*mensura* ; mostră=*monstrum* ; misuriciū=*catillus* ;
(din *mensura*) ; cus cru=*consocrus* ; desatā²⁾=*densata*.

c) în ȃicerea *pade* și *pădinī* din *pandere*, însemnéză

1) se aude *vintu* și *vintu*,
Elgī au cheptul n'afoară
tut ună bătut di *vintu*

de lăi negurī, negurī groase
și de vinturī furtunoase.

Cart. de aleg. pag 77

ibid. pag. 133.

2) A păduriljei *desatā*
Par că vintul o mina.

Revis. Mac. pag 20.

șes, câmp, grecesce $\pi\epsilon\delta\acute{\iota}\omicron\nu$, dar se pare că nu este luat din grecesce.

94) Numai la Macedonenii s'a conservat *n* din *pangere* în *șicerea* :

Pânganū = *paganus* ; în *șicerea* : *numeru* = *humerus* este adăogat.

R

95) Consuna *r* are la Macedonenii un caracter cu mult mai tare și mai durabil de cât la tóte idiomele neo-latine. Exemplele de transformări, fórtre restrânse de alt-mintrelea, nu aũ natura de categoria. ci sunt accidentale și puține.

96) *r* înlocuit prin *l* :

Lělătoare = *dies infestus* (în loc de *lucrătóre*) ; pili-dromū = $\pi\rho\acute{o}\delta\rho\rho\mu\omicron\varsigma$ (St. Iona antemergătorul) ; flevar = *februarius* ; saltsine¹⁾ = *sarcinata*.

NOTĂ. — În *șicerea lubricare*, Daco-româniii înlocuesc pe *r* prin *n* și *șic* *alunicare* ; Macedonenii 'l conservă *aluricare*²⁾ ; cărale ; la Daco-români *cărare*.

97) *r* înlocuit prin *n* :

Ântăñū³⁾ = *anterius* (*antenus* No. 40) ; giunepine și giuneapine = *juniperus* ; chindisire = $\chi\epsilon\rho\delta\acute{\iota}\zeta\epsilon\iota\nu$ (la Români din Tesalia).

1) Dado, lai dado
voi'ună pită marsine
că mescu saltsine

Copiat întocmai.. Dr. Veigand, pag 113, vers 3, Die Sprac he der Olymp... Val.

2) *aluricare* nu se *șic* de cât pentru căi : *alurică callu* și *cadzu*, pentru ómeni *arăchișare* și *arășchirare*.

3) Pentru a arêta pe *énté iul*, *primus* se usită de ordinar *șic*rea greacă *protu* = $\pi\rho\acute{o}\tau\omicron\varsigma$; *ántăñū* s'a conservat în blestemul : *s'ti acatsă somnul d'ántăñū* care equivaléză cu espresiunca D.-r. *murirê-ai*.

98) *r* inițial, în cele-l'alte limbî neo-latine 'și schimbă locul cu vocala care 'l urmază; la Macedonenî se pare că această transpozițiune nu are loc, *r* atrage înaintea sa pe *a* orî-care ar fi vocala care 'l urmază, saũ dacă nu este inițial, ci este preces de o vocală, orî-care ar fi acea vocală, se înlocuesce prin *a*. Când vocala care urmază pe *r* inițial este accentuată, se menține și totuși *r* va atrage înaintea sa pe *a* :

Armânũ=*romanus* ; aroată=*rota* ; aricju=*reniculus* ; ariciũ=*erici s* (din *erinaceus*) ; arcóre=*rigorem* ; arău=*rivus* ; arșine=*pucliticia* ; ardătsina=*rudicina* ; armânere=*remanere*, etc.

La româniî din Macedonia propriũ ȃisă, orî-care cuvânt, orî-care ar fi origina lui, începând cu *r* are înaintea sa pe *a*. Se esceptă numai ȃicerile :

Râncae (linia ce lasă pe un perete alb o picătură de apă) ; rima=*rima* (insectă).

La cei din Albania, Epir și Tesalia se usită ambele forme adică cu *a* proagotic și fără *a* :

Armânũ=*râmân* și mân=*remanco* ; arcóre și răcóre.

99) *r* se metateseză :

Grădina și gardina=*hortus* (din *gard*) ; grânũ și gârnu=*granum* (cu înȃeles de grăũ) : grânutsũ și gârnutsũ=*granulum* ; ngritseasce și ngarȃeasce=*graece*.

100) *r* dispore între două vocale în ȃicerile :

Arao=*rorem* ; cua=*corium* ; (se întrebuinteză a arăta *cója* de pâine și *cója unei bube* ; *cójă*, 'l întrebuintăm spre a arăta derma și epiderma arborilor).

